

Τουριστικές εγκαταστάσεις στην Ελλάδα 1950-1974¹

Tourist Facilities in Greece 1950-1974¹

Η παροχή φιλοξενίας σε ταξιδιώτες είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ιστορία του πολιτισμού. Οι χώροι στάσης και ανάπαυσης για την εξυπηρέτηση των μετακινήσεων των ανθρώπων και τη διακίνηση των αγαθών εξελίχθηκαν παράλληλα με τη βελτίωση των μέσων και των υποδομών της συγκοινωνίας. Η θέση των πανδοχείων συνήθως είχε να κάνει με την εγγύτητά τους σε εμπορικούς δρόμους και όχι με τη δομή ή την αρχιτεκτονική μιας πόλης. Αυτή η έννοια της φιλοξενίας θα αλλάξει στα 1840, όταν ο σιδηρόδρομος γίνεται το κύριο μέσο μεταφοράς. Η άνοδος του βιοτικού επιπέδου σε συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού και η σταδιακή κατάργηση των γεωφυσικών συνόρων είχε ως αποτέλεσμα περισσότεροι άνθρωποι να μπορούν να ταξιδεύουν σε μεγαλύτερες αποστάσεις για λόγους αναψυχής. Το ξενοδοχείο γίνεται συγχρόνως εμπορική επιχείρηση και καταναλωτικό αγαθό, με το Grand Hotel να αποτελεί την πλέον πολυτελή εκδοχή του σε διεθνές επίπεδο.

Τα ξενοδοχεία αυτά θα γνωρίσουν μεγάλη άνθιση μέχρι τα χρόνια του Μεσοπολέμου και στην Ελλάδα θα αποτελέσουν, εκτός από την πρωτεύουσα και τα γνωστά θέρετρα της Κηφισιάς και του Φαλήρου όπου κτίζεται στα 1903 το Ακταίον (Π. Καραθανασόπουλος), πόλους έλξης σε ήδη δημοφιλείς προορισμούς του ιαματικού τουρισμού, όπως η Αϊδηψός και το Λουτράκι. Εκτός των λουτροπόλεων, οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μνημεία εξακολουθούν να

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΟΛΩΝΑΣ
VASSILIS COLONAS

Ιστορικός της αρχιτεκτονικής,
Καθηγητής, Πανεπιστήμιο
Θεσσαλίας
Architectural Historian, Professor,
University of Thessaly

Π. Καραθανασόπουλος, Ξενοδοχείο Ακταίον, Ν. Φάληρο, 1903.
P. Karathanassopoulos, Aktaiion Hotel, N. Faliron, 1903.

The offer of hospitality to travellers is inextricably tied to the history of civilization. Rest-stop areas catering to the transport of people and goods evolved in tandem with the means and infrastructures of transport. The siting of inns usually had to do with their proximity to trading routes rather than with urban plans or architecture. This conception of hospitality was to change in 1840 when railways became the dominant mode of transport. Rising living standards among sizeable parts of the population and the gradual diminution of the importance of geo-physical boundaries resulted in a greater number of people being able to travel longer distances for purposes of recreation. Hotels became commercial concerns and consumer commodities, with Grand Hotels constituting their most luxurious offering world-wide.

Such hotels were to enjoy a boom until the interwar years, and in Greece –setting aside the ones in the capital or in the well-known resorts of Kifisia and Faliron, where, in 1903, the Aktaiion (P. Karathanassopoulos) was to be built—they were to become poles of attraction in destinations already popular for spa tourism, such as Aidipsos and Loutraki. Apart from spa towns, archaeological sites and monuments continued to attract the interest of travellers, while the landscape and folk culture in Greece were gradually to supply additional incentives for potential

συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον των περιηγητών, ενώ σταδιακά το ελληνικό τοπίο και ο λαϊκός πολιτισμός θα δώσουν επιπλέον κίνητρα σε επίδοξους επισκέπτες της χώρας. Μεταξύ των αρχαιολογικών χώρων που αξιοποιούνται εκτός Αττικής, συγκαταλέγονται η Ολυμπία, όπου το 1906 η Εταιρεία των Σιδηροδρόμων Πελοποννήσου (ΣΠΑΠ) ιδρύει το δικό της ξενοδοχείο, και οι Δελφοί, όπου το 1927 τελούνται για πρώτη φορά οι Δελφικές εορτές με πρωτοβουλία του Αγγελου και της Εύας Σικελιανού.

Η πρώτη προσπάθεια για τη δημιουργία νομικού πλαισίου για τον τουρισμό που σταδιακά θα αντικαταστήσει τον περιηγητισμό, χρονολογείται στο τέλος του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου με την ίδρυση του Γραφείου Ξένων και Εκθέσεων το 1914. Ανάμεσα στις αρμοδιότητες της νεοσύστατης υπηρεσίας ήταν, μεταξύ άλλων, η μέριμνα για τις συγκοινωνίες, η εποπτεία των ξενοδοχείων, η φροντίδα για τον εξωραϊσμό των πόλεων και των αρχαιολογικών χώρων, η ευθύνη για τη λειτουργία των λουτροπόλεων, η οργάνωση και εποπτεία εορτών και παραστάσεων και η διαφήμιση της χώρας στο εξωτερικό². Το 1929 αναβαθμίζεται το Γραφείο Ξένων και Εκθέσεων σε αυτόνομο οργανισμό. Ως σημαντικές αρμοδιότητες του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού ορίζονται η περαιτέρω διευκόλυνση και προστασία των περιηγητών με την παράλληλη άρση των νομοθετικών φραγμών για τις μετακινήσεις εντός της επικράτειας, η ενίσχυση των ξενοδοχείων μέσα από την παροχή επαρκών πιστώσεων και βέβαια η ενίσχυση της προβολής της χώρας στο εξωτερικό.

Στο πλαίσιο αυτών των πρωτοβουλιών η Ελλάδα αποτελεί πλέον έναν σημαντικό προορισμό στις κρουαζιέρες που οργανώνουν στην Ανατολική Μεσόγειο οι μεγαλύτερες ακτοπλοϊκές εταιρείες και ταξιδιωτικά γραφεία διεθνούς κύρους. Τα έντυπα που εκδίδουν οι Messageries Maritimes, Lloyd Triestino, Hamburg America Linie και μαζί τους οι American Express και Wagons-lits Cook, πιστοποιούν την αυξανόμενη ζήτηση των ελληνικών προορισμών. Η εικονογράφηση των πολυτελών αυτών εντύπων δεν περιορίζεται αποκλειστικά πλέον στα

visitors to come to Greece. Among the archaeological sites that were exploited beyond Attica were Olympia, where in 1906 the Peloponnese Railway Company (SPAP) established its own hotel, and Delphi, where in 1927 the Delphic Festival was first held on the initiative of Angelos and Eva Sikelianos.

The first attempt to create a legal framework for tourism that would gradually replace excursionism, dated to the end of World War I with the founding of a 'Bureau for Foreigners and Expositions' in 1914. Among the responsibilities of the newly established service were transport issues, an oversight of hotel operations, care to beautify towns and archaeological sites, the duty to look after the operation of spa towns, organizing and supervising festivals and performances, and advertising the country abroad². In 1929 the Bureau for Foreigners and Expositions had its status upgraded to become an autonomous outfit: the Greek National Tourism Organization. Among the important responsibilities it was assigned were those of ensuring the further facilitation and protection of travellers with the parallel removal of legislative barriers to movement within the land, providing a measure of support to hotels by means of supplying sufficient appropriations or credit-lines and, of course, the enhancement of the country's promotion abroad.

In the context of those initiatives, Greece had become an important destination for cruises organized in the East Mediterranean by major shipping companies and travel bureaus of international standing. The literature published by Messageries Maritimes, Lloyd Triestino, Hamburg Amerika Linie, along with American Express and Wagons-Lits Cook testifies to the increased demand for Greek destinations. Illustrations in those luxury brochures were not restricted to monuments any longer, but included subjects from the historical past and landscape

μνημεία, αλλά στη συνύπαρξη ιστορικού παρελθόντος και ελληνικού τοπίου, όπως χαρακτηριστικά απεικονίζεται σε πληροφοριακό έντυπο του εμβληματικού για τους αρχιτέκτονες Πατρίς II της Εθνικής Ακτοπλοΐας Ελλάδος, η οποία ωστόσο δεν συγκεντρώνει τις προτιμήσεις της διεθνούς πελατείας.

Η Ελλάδα διαφημίζεται και ως προορισμός ορεινών διακοπών για τους λάτρεις του αυτοκινήτου, ενώ στο φυλλάδιο που εκδίδει ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού σε πέντε γλώσσες, παρουσιάζονται τον Δεκέμβριο του 1931 για πρώτη φορά τα τουριστικά περίπτερα που αναγείρονται στους αρχαιολογικούς χώρους του Σουνίου, της Κόρινθου, της Δήλου και της Φαιστού σε μορφές που παραπέμπουν σε ιδεατές αναπαραστάσεις ανασκαφικών δεδομένων. Πρόκειται για την πρώτη κρατική πρωτοβουλία στον χώρο των τουριστικών εγκαταστάσεων, μια πρακτική που θα αποτελέσει μεταπολεμικά τον κριό της τουριστικής ανάπτυξης της χώρας.

Η ιδιωτική πρωτοβουλία ενισχύει το κτιριακό δυναμικό του Ιαματικού Τουρισμού και το πολυτελές Art Deco, κοινός τόπος στις μεσογειακές λουτρόπολεις, αποτελεί την κατεξοχήν επιλογή σε υλοποιημένες ή μη προτάσεις της δεκαετίας του 1930³. Τα ξενοδοχεία της Αϊδηψού, των Καμμένων Βούρλων, της Κυλλήνης και των Μεθάνων μεταφέρουν τα διεθνή πρότυπα της αστικής αρχιτεκτονικής στο τοπίο των πηγών. Ξεχωριστή περίπτωση αποτελούν οι εγκαταστάσεις των Λουτρών Καϊάφα όπου διαφορετικές τυπολογίες και μορφές εξελίσσουν χρονικά την παράδοση ενός «αφαιρετικού» εκλεκτισμού και εντάσσονται ήρεμα στο ιδιαίτερο τοπίο της λίμνης.

Η περίοδος 1940-1952 υπήρξε μεταβατική για την αρχιτεκτονική στην Ελλάδα, τόσο ως προς την εισαγωγή και επεξεργασία των διεθνών προτύπων, όσο και ως προς την έκταση και τη σημασία της αρχιτεκτονικής παραγωγής. Η χώρα μετά από μια δεκαετία πολεμικών αναμετρήσεων και πολιτικής αστάθειας

Πληροφοριακό έντυπο Πατρίς II, Εθνική Ακτοπλοΐα Ελλάδος.
Patris II Brochure,
National Shipping Company of Greece.

2

of Greece, as characteristically depicted in the National Shipping Company of Greece's brochure for Patris II, a vessel that is emblematic for architects, but which did not garner the preference of an international clientele.

Greece was also advertised to motoring enthusiasts as a destination for mountain tourism, while in a brochure issued in five languages by the GNTO in December 1931, pavilions were presented for the first time to tourists that were built in the archaeological sites of Sounion, Corinth, Delos and Phaestos, in forms that alluded to ideal representations of excavation data. It was the first state initiative in the field of tourist facilities, a practice that, after the war, would spearhead the country's tourist development.

Private initiative enhanced the building stock of spa tourism, while the luxury of Art Deco, a commonplace in Mediterranean spa towns, supplied the choice par excellence for design proposals, realized or not, during the '30s³. The hotels in Aidipso, Kamena Vourla, Kylene and Methana, brought international standards of urban architecture into the landscape of the springs. A special case was the Kaiafa Baths facility, where various typologies and forms gradually evolved a tradition of "reductive" eclecticism and calmly became a part of the distinctive landscape of the lake.

For Greek architecture, the period from 1940 to 1952 was transitional as to both the introduction and elaboration of international standards, and the extent and importance of architectural production. After a decade of war and political instability the country presented a picture of ruin, destruction, and devastation. Under the Marshall Plan would come the reconstruction of the road network and transport, the repair of railway stations and ports, the enhancement of know-how in agriculture and farming, all this to be followed by major energy and initial infrastructure projects in cities, towns, and regions. Schools, health and welfare

ας παρουσιάζει εικόνα ερειπίων, καταστροφών και εγκατάλειψης. Στο πλαίσιο εφαρμογής του Σχεδίου Μάρσαλ, την αποκατάσταση του οδικού δικτύου και των συγκοινωνιών, την επισκευή των σιδηροδρομικών σταθμών και των λιμανιών, την ενίσχυση της τεχνογνωσίας στις καλλιέργειες και την κτηνοτροφία, θα ακολουθήσουν τα μεγάλα ενεργειακά προγράμματα και τα πρώτα έργα υποδομής στις πόλεις και την περιφέρεια. Σχολεία, εγκαταστάσεις υγείας και πρόνοιας, κοινωνική κατοικία και κτίρια δημοσίων δραστηριοτήτων ανεγείρονται με γρήγορους ρυθμούς, ενώ τίθενται οι βάσεις για τον κτιριολογικό εκσυγχρονισμό του εμπορίου και της βιομηχανίας. Ο τουρισμός θα αποτελέσει μια από τις βασικές προτεραιότητες για την οικονομική ανάκαμψη της χώρας, η οποία ωστόσο θα παραμείνει στο επίπεδο των προθέσεων εφόσον ελάχιστα έργα υλοποιούνται μέχρι το 1952, χρονολογία λήξης της αμερικανικής χρηματοδότησης, και αφορούν κυρίως στην αποκατάσταση παλαιότερων ξενοδοχείων στην Αθήνα, την Κέρκυρα και τη Ρόδο, η οποία διαθέτει μια εξαιρετική ξενοδοχειακή υποδομή από την εποχή της Ιταλοκρατίας.

Το Τετραετές Πρόγραμμα Ανόρθωσης (1948-1952), αν και ουδέποτε εφαρμόστηκε, εισήγαγε την έννοια της δημόσιας παρέμβασης στον τομέα του τουρισμού μέσω ενός κεντρικού προγραμματισμού. Στο περιοδικό *Ξενία* τον Φεβρουάριο του 1949 αναφέρεται χαρακτηριστικά: «επειδή προβλέπεται ότι η ιδιωτική πρωτοβουλία επί τινά έτη θα είναι λίαν επιφυλακτική δια την δημιουργία τουριστικών επιχειρήσεων μεγάλης κλίμακας, εις ωρισμένα σημεία της χώρας, θεωρείται σκόπιμον όπως το κράτος δημιουργήσει τις πρώτες τουριστικές εγκαταστάσεις στα σημεία αυτά»⁴. Παράλληλα, σε συνέντευξη τύπου τον Αύγουστο του 1949, ο κεντρικός υπεύθυνος για την εφαρμογή του Σχεδίου Μάρσαλ στην Ευρώπη Paul Hoffman δηλώνει ότι η Ελλάδα θα έπρεπε να εγκαταλείψει τη στρατηγική της βιομηχανικής θεμελίωσης και να αντιμετωπίσει ρεα-

facilities, low-cost housing and public buildings were erected swiftly, while the foundations were laid for modernizing the buildings used by commerce and industry. Tourism would constitute one of the foremost priorities for Greece's economic recovery, though it would remain on the drawing board for some while given that very few projects were realized by 1952, the final year of American funding, which had chiefly been funnelled to the restoration of older hotels in Athens, Corfu and Rhodes – the latter already possessed of an excellent hotel infrastructure from its period under Italian rule.

Though never realized, the Four-year Recovery Program (1948-1952) introduced the concept of public intervention through central planning in the tourism sector. In the February 1949 issue of Xenia magazine there was this typical statement: "because it is anticipated that, for several years, private initiative will be particularly wary of creating large-scale tourism enterprises, in certain parts of the country it is thought desirable that the state should create the first tourist facilities in those locations."⁴ Meanwhile, at a press conference in August 1949, Paul Hoffman, the man in charge of implementing the Marshall Plan in Europe said that Greece should abandon its strategy of setting the foundations for industrialization and face the future realistically by focusing on growth sectors such as tourism. "Your country is literally crying out for tourism! You have the most celebrated natural landscapes, traditional hospitality, world-renowned archaeological sites and a wonderful climate. Much needs to be done of course, but you shall succeed if you remember that you are Greek"⁵.

Under those circumstances, and with an air of –perhaps excessive– optimism, the GNTO was re-established in 1950 and a period of intense activity was launched in Greece in the field of tourist and infrastructure projects. From the outset of the '50s the GNTO built a series of modern and functional hotels

3
1. Βασιλείου, Ξενοδοχεία Ολύμπια, Γεράνιο (1929) και Αρήνη (1936), Λουτρά Καϊάφα, αεροφωτογραφία.

1. Vassiliou, Olympia and Geranio Hotels (1929) and Arini Hotel (1936), Kalfi Baths, aerial photo.

λιστικά το μέλλον της εστιάζοντας στην ανάπτυξη τομέων όπως ο τουρισμός: «Η χώρα σας κυριολεκτικά κραυγάζει για τουρισμό! Έχετε τα πιο περίφημα φυσικά τοπία, παραδοσιακή φιλοξενία, διεθνώς γνωστούς αρχαιολογικούς χώρους και ένα υπέροχο κλίμα. Φυσικά, πολλά θα πρέπει να γίνουν αλλά θα επιτύχετε εαν θυμάστε ότι είστε Έλληνες»⁵.

Με αυτά τα δεδομένα και σε ένα κλίμα υπέρμετρης ίσως αισιοδοξίας επανιδρύεται ο ΕΟΤ το 1950 και ξεκινά μια περίοδος έντονης δραστηριότητας στον τομέα των τουριστικών έργων και υποδομών στη χώρα. Ο ΕΟΤ κτίζει από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 μια σειρά σύγχρονων και λειτουργικών ξενοδοχείων, τα γνωστά στη συνέχεια ως «Ξενία», μονάδες μικρής συνήθως δυναμικότητας με υψηλό βαθμό εξυπηρέτησεων. Ως πρότυπο αυτής της πολιτικής θεωρείται η αντίστοιχη αλυσίδα ξενοδοχείων στην Ισπανία, τα «Paradores», τα οποία στην πλειοψηφία τους ήταν ιστορικά κτίρια (παλάτια, μοναστήρια, κάστρα) που χρησιμοποιήθηκαν από το κράτος ως τουριστικά καταλύματα. Τόσο η διοίκηση του ΕΟΤ όσο και ο τότε Υπ. Δημοσίων Έργων Κ. Καραμανλής ήταν ενήμεροι αυτού του επιτυχημένου τουριστικού μοντέλλου και θεωρούσαν ότι υπάρχει η κατάλληλη συγκυρία –δεδομένης της απροθυμίας συμμετοχής του ιδιωτικού κεφαλαίου στον τουριστικό τομέα– να εφαρμοσθεί κάτι αντίστοιχο και στην Ελλάδα⁶, με τη διαφορά ότι στην ελληνική περίπτωση πρόκειται, με ελάχιστες εξαιρέσεις (Υδρα, Μετέωρα, Όσιος Λουκάς), για νέα κτίρια σχεδιασμένα από τους ικανότερους αρχιτέκτονες της εποχής.

Αποτελούν τη σημαντικότερη πρωτοβουλία του ελληνικού κράτους στο χώρο της δημόσιας αρχιτεκτονικής από την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της κυβέρνησης Ελ. Βενιζέλου (1928-1932). όταν καταρτίστηκε και εφαρμόστηκε το πρόγραμμα ανέγερσης 4.000 σχολικών αιθουσών σε ολόκληρη τη χώρα. Και

that subsequently became known as 'Xenia', units of a generally small capacity with high quality services. The model for this policy is considered to have been the corresponding hotel chain in Spain, the 'Paradores', which in their majority were historical buildings (palaces, monasteries, castles) that were used as tourist accommodation. Both the GNTO administration and the then Minister for Public Works, K. Karamanlis, were familiar with this successful tourist model and felt that circumstances were propitious –given the unwillingness of private investors to engage in tourist investments– to have something along those lines applied also in Greece⁶, with the difference that in the Greek case, barring very few exceptions (Hydra, Meteora, Hosios Loukas), it involved new buildings designed by the ablest architects of the time.

They constituted the most important initiative of the Greek state in the area of public architecture since the educational reform of the El. Venizelos government (1928-1932), when a plan had been drawn up and implemented for building 4,000 schoolrooms throughout Greece. In that instance also the most important architects of the day had been employed, and their designs published in the international architectural press.

The two distinct phases in the construction program of the state-owned Xenia hotels were distinguished by the personality and work of architects Charalambos Sfaellos, who was in charge of the GNTO's Technical Department from 1951 to 1958, and Aris Konstantinidis, design section head in the decade from 1957 to 1967, with D. Zivas, K. Stamatis, K. Dialeisma, I. Triantafillidis, Ph. Vokos and G. Nikolettopoulos as his regular team of associates.

The four hotels initially designed in 1951 by the GNTO's Technical Department were in well known tourist destinations, i.e. Delphi, Nafplion, and Myconos, but also in borderland Kastoria, for evident policy reasons. The designs were undertaken by Ch. Sfaellos himself (Kastoria), Kl. Krantonellis, head of the

Γραφείο Δοξιάδη, Ξενοδοχείο
Θέτις, Σκύρος, 1955.
Doxiadis Office, Thetis Hotel,
Skyros, 1955.

σε αυτήν την περίπτωση είχαν χρησιμοποιηθεί οι σημαντικότεροι αρχιτέκτονες της εποχής και τα έργα τους είχαν δημοσιευθεί στο διεθνή αρχιτεκτονικό τύπο.

Οι δύο διακριτές φάσεις του προγράμματος κατασκευής των κρατικών Ξενία διακρίνονται από την προσωπικότητα και το έργο των αρχιτεκτόνων Χαράλαμπου Σφαέλλου, που προϊστάται της Τεχνικής Υπηρεσίας του ΕΟΤ από 1951 έως το 1958, και Άρη Κωνσταντινίδη, προϊσταμένου της Υπηρεσίας Μελετών κατά τη δεκαετία 1957-1967, και με μόνιμη ομάδα συνεργατών του, τους Δ. Ζήβα, Κ. Σταμάτη, Αικ. Διαλεισμά, Ι. Τριανταφυλλίδη, Φ. Βώκο και Γ. Νικολετόπουλο.

Τα πρώτα τέσσερα ξενοδοχεία που σχεδιάζονται το 1951 από την Τ.Υ. του ΕΟΤ είναι σε γνωστούς τουριστικούς προορισμούς όπως οι Δελφοί, το Ναύπλιο και η Μύκονος, αλλά και στην ακριτική Καστοριά για προφανείς λόγους πολιτικής σκοπιμότητας. Τις μελέτες αναλαμβάνουν ο ίδιος ο Χ. Σφαέλλος (Καστοριά), ο Κλ. Κραντονέλλης, προϊστάμενος της Υπηρεσίας Μελετών (Ναύπλιο), ο Καθηγητής Δ. Πικιώνης (Δελφοί) και ο Πρ. Βασιλειάδης (Μύκονος). Ο Χ. Σφαέλλος θα σχεδιάσει επίσης τα Ξενία στο Αργοστόλι (1955), τη Θάσο (1956), την Υπάτι (1957), την Κέρκυρα (1958) και την Τσαγκαράδα (1960), ενώ άλλες αναθέσεις γίνονται σε γνωστούς αρχιτέκτονες της εποχής όπως στον Κ. Καψαμπέλλη (Πάρος, 1955), στο γραφείο Δοξιάδη (Σκύρος, 1955), στους Εμ. Βουρέκα, Π. Βασιλειάδη, Π. Σακελλάριο (Ζάκυνθος, 1955). Ο τελευταίος θα σχεδιάσει και το εμβληματικό Corfu Palace στην παραλία της Γαρίτσας στην Κέρκυρα (1953).

Οι αναθέσεις σε εξωτερικούς συνεργάτες συνεχίζονται και επί εποχής Α. Κωνσταντινίδη παρόλο που τα περισσότερα Ξενία, όπως και οι υπόλοιπες τουριστικές εγκαταστάσεις (τουριστικά περίπτερα, οργανωμένες ακτές, μεθο-

Χ. Σφαέλλος, Ξενοδοχείο
Hotel du Lac, Καστοριά, 1951.
Ch. Sfaellos, Hotel du Lac,
Kastoria, 1951.

design section (Nafplio), Professor D. Pikionis (Delphi) and Pr. Vassiliadis (Myconos). Ch. Sfaellos would also be designing the Xenia hotels in Argostoli (1955), Thassos (1956), Hypati (1957), Corfu (1958) and Tsangarada (1960), while other assignments were given to renowned architects of the day such as K. Kapsambellis (Paros, 1955), the Doxiadis practice (Skyros, 1955), Em. Vourekas -Pr. Vassiliadis -Per. Sakellarios (Zakynthos, 1955). The latter would also design the emblematic Corfu Palace on Corfu's Garitsa Bay (1953).

Assignments to extra-mural associates continued also under A. Konstantinidis, even though most Xenia projects, along with the remaining tourist facilities (tourist pavilions, organized beaches, border stations, etc.) were designed by the GNTO's design section. By way of example we should mention the Xenia hotels in Portaria (K. Kitsikis, 1960), Sifnos (Al. Papageorgiou-Venetas, 1961), Edessa (I. Rizos, 1961), Ouranoupolis (P. Sakellarios, 1959) and the facilities in Lagonissi (P. Tsolakis - Al. Zannos, 1960-62).

ριακοί σταθμοί κλπ.) σχεδιάζονται από την υπηρεσία μελετών του ΕΟΤ. Αναφέρουμε ενδεικτικά τα Ξενία της Πορταριάς (Κ. Κιτσίκης, 1960), της Σίφνου (Αλ. Παπαγεωργίου-Βενετάς, 1961), της Εδεσσας (Ι. Ρίζος, 1961), της Ουρανούπολης (Π. Σακελλάριος, 1959) και τις εγκαταστάσεις στο Λαγονήσι (Π. Τσολάκης, Αλ. Ζάννος, 1960-62).

Τόσο ο Χ. Σφαέλλος όσο και ο Α. Κωνσταντινίδης εκφράζουν τις απόψεις τους για την αρχιτεκτονική των νέων κτιρίων και κυρίως την ένταξή τους στον περιβάλλοντα χώρο τους, κάνοντας συγχρόνως και έναν αθέλητο απολογισμό της δράσης τους στον ΕΟΤ. Με κείμενα των Χ. Σφαέλλου και Α. Κωνσταντινίδη για την αρχιτεκτονική του τουρισμού εγκαινιάζονται τα δύο κατεξοχόν αρχιτεκτονικά περιοδικά της χώρας, η *Αρχιτεκτονική* το 1957 και τα *Αρχιτεκτονικά Θέματα* το 1967 αντίστοιχα.

Συγκεκριμένα ο Χ. Σφαέλλος αναφέρει στην *Αρχιτεκτονική* ότι «η λειτουργία και ο σκοπός των νέων κτιρίων επιβάλλουν ωρισμένες λύσεις και μορφές που θα πρέπει να εναρμονισθούν με το εξαιρετικά ευαίσθητο αυτό περιβάλλον, χωρίς όμως ρωμαντισμούς και παραποιήσεις». Και συνεχίζει απορρίπτοντας κάθε σκέψη αντιγραφής παλαιών μορφών. «Μια τέτοια μίμηση όχι μόνο θα ήταν αντιαισθητική και εκτός πραγματικότητας, αλλά ουσιαστικά είναι και ανέφικτη. Η κλίμαξ των έργων είναι εντελώς διαφορετική και η απόκρυψη της οργανικής συνθέσεως των νέων εγκαταστάσεων που καλύπτουν πρόσθετες ανάγκες, θα ήταν εις βάρος της κανονικής λειτουργίας των»⁷.

Στην πράξη όμως, ακριβώς η κλίμακα των έργων ήταν αυτή που υπερέβαινε τις δυνατότητες οργανικής ένταξης των νέων κτιρίων στο νησιωτικό ή ηπειρωτικό τοπίο, στις παρυφές παραδοσιακών κυρίως οικισμών. Η αποφυγή της

6
Π. Βασιλειάδης, Ξενοδοχείο Λητώ, Μύκονος, 1951.
P. Vassiliadis, Leto Hotel, Mykonos, 1951.

Both Ch. Sfaellos and A. Konstantinidis expressed their views on the architecture of the new buildings and particularly their appropriateness to their surroundings, thereby rendering an unplanned account of their tenures in the GNTO. Two journals, Architektoniki and Architecture in Greece were to be inaugurated with papers on architecture for tourism by Ch. Sfaellos and A. Konstantinidis in 1957 and 1967 respectively.

Specifically, Ch. Sfaellos stated in Architektoniki that “the function and purpose of those new buildings impose certain solutions and shapes that should be harmonized with this extraordinarily vulnerable environment without, however, any romanticism or falsification”. And he continued by dismissing any thought of copying older forms. “Such an imitation would not only be ugly and outside reality, but is in fact impossible. The scale of the works is totally different and the concealment of the organic composition of the new facilities that address additional requirements would be to the detriment of their regular function”⁷.

μίμησης οδήγησε σε αφαιρετικές ερμηνείες της μορφής, αλλά όχι σε βαθμό που να γίνονται αντιληπτές οι διαχρονικές αρχές οργάνωσης του χώρου οι οποίες εγκλωβίστηκαν στη «διακριτική» χρήση των παραδοσιακών υλικών. Το αποτέλεσμα στους νησιωτικούς οικισμούς υπήρξε πνιότερο λόγω του συσχετισμού των λευκών επιφανειών με την αρχιτεκτονική του μοντέρνου στη συνείδηση των αρχιτεκτόνων της εποχής.

Το 1957, έχοντας αφήσει πίσω του μια πετυχημένη θητεία στον Οργανισμό Εργατικής Κατοικίας, ο Α. Κωνσταντινίδης ξεκινά τη συνεργασία του με τον ΕΟΤ και μέχρι το 1960 θα σχεδιάσει το Ξενία Τρίτων στην Άνδρο με απόλυτα διακριτό το προσωπικό του ιδίωμα, απόρροια της εμπειρίας του στον ΟΕΚ, τα Ξενία Μοτέλ της Λάρισσας και της Ηγουμενίτσας, σε μια πρώτη προσπάθεια προτυποποίησης των μορφών, και το αρχετυπικό πλέον Ξενία της Μυκόνου.

Το Ξενία της Μυκόνου που υιοθετεί τη διάσπαση του όγκου σε πτέρυγες, στο πρότυπο των Μοτέλ, ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων και ανταπαντήσεων από υποστηρικτές του Α. Κωνσταντινίδη στον αθηναϊκό τύπο⁸. Ο ίδιος εξηγεί την αφετηρία της σχεδιαστικής του πρότασης: «Και έκτισα το ξενοδοχείο με την πέτρα του τόπου και που την άφησα να φαίνεται στο φυσικό της χρώμα και στη φυσική της υφή, ενώ τα στηθαία στα δώματα που ήταν από μπετόν αρμέ τα έβαψα λευκά με ασβέστη, όπως κάνανε οι ντόπιοι Μυκονιάτες στις ξερολιθιές και τα σαμάρια τους. Και που έτσι όταν το έβλεπε κανείς το Ξενία από μακριά, θα είχε την εντύπωση πως τα κτίρια του Ξενία ήταν κι αυτά οι ξερολιθιές με τα σαμάρια τους στους μαντρότοιχους που ήταν σκορπισμένοι σε όλο το μυκονιάτικο τοπίο»⁹. Και εάν αναφορικά με τη χωροθέτηση των εγκαταστάσεων οι πτέρυγες είναι άκαμπτες και εκτός της κλίμακας του οικισμού, οι μορφές,

7
Α. Κωνσταντινίδης, Ξενία, Μύκονος, 1960.
A. Konstantinidis, Xenia, Mykonos, 1960.

However, it was, in fact, precisely the sheer scale of the projects that overshadowed the possibility of organically incorporating the new buildings into an insular or mainland landscape, on the outskirts of traditional settlements mainly. Avoidance of imitation led to reductive interpretations of form, but not to the degree that the perennial principles of spatial organization became evident, with the result that they became entrapped in a "discreet" use of traditional materials. The result for the island settlements was less pronounced, due to the correlation of the white surfaces with modern architecture as conceived by the architects of the day.

In 1957 after a successful term in the Low-cost Housing Organization, A. Konstantinidis began his collaboration with the GNTO, and by 1960 he would design the Triton Xenia Hotel in Andros in his own, very distinctive style, the result of his experience with the LHO, the Xenia Motels in Larissa and Igoumenitsa -in a first attempt to standardise forms- and the Xenia of Mykonos, now regarded as archetypal.

8
Α. Κωνσταντινίδης, Ξενοδοχείο Τρίτων, Άνδρος, 1958.
A. Konstantinidis, Triton Hotel, Andros, 1958.

The Mykonos Xenia, which broke down the overall volume into wings, following the model of Motels, raised a storm of recriminations in the Athenian press as well as rejoinders from A. Konstantinidis' supporters⁸. He explained the starting point of his design proposal himself: "And I built the hotel with the local stone, which I left in its natural hue and texture, while I had the parapets on the roofs, which were reinforced concrete, whitewashed, just like the locals of Mykonos did with drystone walls and their hump. And this in such a way, that when one saw the Xenia from afar, one would think that the Xenia buildings also were drystone walls with their 'hump', among the property walls that were strewn throughout the landscape of Mykonos"⁹. And if with regard to the siting of the facilities the wings were rigid and beyond the settlement's scale, the forms, made part of the island landscape in an exemplary manner, were subsequently adopted in many bungalow complexes, especially in Crete, in the Creta Beach (R. Arvanitis, 1964) and Ariadni Beach (M. Kostika, 1965) complexes.

υποδειγματικά ενταγμένες στο νησιωτικό τοπίο, υιοθετήθηκαν στη συνέχεια σε πολλές περιπτώσεις συγκροτημάτων bungalows και ιδιαίτερα στην Κρήτη, στα συγκροτήματα Creta Beach (P. Αρβανίτης, 1964) και Arriadni Beach (Μ. Κωστίκα, 1965).

Το Ξενία της Μυκόνου, το οποίο λειτούργησε ως πρότυπο στην περίπτωση του Μοτέλ της Μακρύαμμου στη Θάσο (Σπ. Τσαούσης, 1961), δεν υπήρξε το πρώτο παράδειγμα κατάμπσης όγκων σε πτέρυγες ή περίπτερα. Προϋπήρξαν το Μίνος Beach στον Άγιο Νικόλαο (Ελ. Σουφλή, 1958), τα συγκροτήματα της ξενοδοχειακής αλυσίδας Miramare που σχεδίασε ο Χ. Σφαέλλος στη Ρόδο (1958-1960) και την Κέρκυρα και το Λαμπίρι του Αιγίου (1952 κ. εφ.) –τα πρώτα «τουριστικά χωριά» της χώρας– με «πολυνησιακού τύπου σκηνές και μπάνκαλους με ένα ή δύο κρεβάτια και με κοινή τραπεζαρία, μπαρ και πίστα χορού καθώς και με πολλές εγκαταστάσεις παιχνιδιών και σπορ»¹⁰.

Αρκετά από τα Ξενία της δεκαετίας του '60, σταδιακά και κατά περίπτωση, εγκαταλείπουν τις λύσεις του ενός κτιρίου και ακολουθούν τις αρχές της πολεοδομίας του μοντέρνου: ελεύθερη διάταξη στο χώρο, δυνατότητα επέκτασης προς κάθε κατεύθυνση, αποφυγή αξόνων, σχεδιασμός των υπαιθρίων χώρων, ιεράρχηση κινήσεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το Ξενία των Σπετσών (Φιλ. Βώκος, 1960) και η Ακτή Λαγονήσι (Π. Τσολάκης, Αλ. Ζάννος, 1960-62), το πρώτο fully integrated «τουριστικό χωριό» στην Ευρώπη –όπως παρουσιάζεται σε τουριστικά έντυπα– κτισμένο σε μια αντίστοιχη τοποθεσία και στα πρότυπα των εγκαταστάσεων του Αστέρα στον Λαιμό Βουλιαγμένης.

Δεν θα απαριθμήσουμε όλα τα ξενοδοχεία του προγράμματος Ξενία και τις επί μέρους αρχιτεκτονικές αρετές τους, μπορούμε όμως να πούμε ότι,

9

Σ. Τσαούσης, Μοτέλ Ξενία, Μακρύαμμος, Θάσος, 1961.
S. Tsaoussis, Motel Xenia, Makryammos, Thassos, 1961.

10

Ε. Σουφλή, συγκρότημα Μίνος Beach, Άγιος Νικόλαος, Κρήτη, 1958.
E. Soufli, Minos Beach complex, Agios Nikolaos, Crete, 1958.

11

Χ. Σφαέλλος, συγκρότημα Miramare, Ρόδος, 1958-1960.
Ch. Sfaellos, Miramare complex, Rhodes, 1958-1960.

The Myconos Xenia, which served as the model for Makryammos Motel in Thassos (Sp. Tsaoussis, 1961) was not the first attempt at breaking down volumes into wings or pavilions. Before it had come Minos Beach in Agios Nicolaos (El. Soufli, 1958), the Miramare hotel chain complexes designed by Ch. Sfaellos in Rhodes (1958-1960) and Corfu (1962), and, of course, the Club Mediterranée facilities in Corfu and in Lambiri of Aigion (1952 onwards) –the first tourist villages in the country– with “Polynesian type awnings, and bungalows with one or two beds, and a common dining room, bar and dance floor, as well as several facilities for games and sports”¹⁰.

Gradually, and on a case-by-case basis, several of the Xenia hotels of the '60s, set aside single building solutions and followed town planning principles of the modern: free deployment in space, possibility of extending in every dimension, avoidance of axiality, landscaping, prioritization of movement patterns. Typical examples were the Spetses Xenia (Ph. Vokos, 1960) and the Lagonissi Coast (P.

όπως και στην περίπτωση των σχολείων του '30, υιοθετήθηκαν και πάλι οι λειτουργικές μορφές του μοντέρνου – όπως διαμορφώθηκε μεταπολεμικά σε διεθνές επίπεδο. Παρά τις διαφορές της προσωπικής προσέγγισης του κάθε αρχιτέκτονα, η κατασκευαστική και λειτουργική ευκρίνεια, ο χειρισμός των όγκων, η επιλογή των χρωμάτων και των υλικών συγκλίνουν στην ομογενοποίηση της μορφής, απαραίτητη για την αναγνωρισιμότητα του κρατικού εκσυγχρονισμού στο χώρο του τουρισμού. Η αποδοχή του μοντέρνου μπορεί να υπήρξε καθοριστική στην αρχιτεκτονική των κτιρίων, η ηθελημένη μη ένταξή τους στο αστικό ή αγροτικό τοπίο, δηλώνει ωστόσο τη θέση του κρατικού εκσυγχρονισμού απέναντι στην νεοκλασική πόλη και την παραδοσιακή αρχιτεκτονική που είχε κληρονομήσει ο 19ος αιώνας.

Όσον αφορά στο φυσικό τοπίο, σύμφωνα με τον Α. Κωνσταντινίδη, ο υπεύθυνος αρχιτέκτων για κάθε ξενοδοχείο συμμετέχει πάντα στην επιλογή της θέσης, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται σωστός προσανατολισμός (ο οποίος στην Ελλάδα είναι κεφαλαιώδους σημασίας, οι ιδανικές συνθήκες θα ήταν οικόπεδα μικρής κλίσης με μέτωπο στην ανατολή ή τον νότο), να βρίσκεται κοντά σε κάποιο δρόμο και να έχει θέα προς κάποιο τοπίο χαρακτηριστικό ή ιδιαίτερης φυσικής ομορφιάς. Το δυσκολότερο πρόβλημα, τονίζει, είναι να τοποθετηθεί σωστά το κτίριο στο τοπίο. «Η νέα κατασκευή πρέπει να είναι σε αρμονία με τη φύση, ώστε να μην εμφανίζεται σαν μια παράξενη ή παράταιρη δημιουργία, αλλά ως να αποτελούσε πάντα τμήμα του συγκεκριμένου τοπίου. Γι' αυτό προσέχουμε όχι μόνο το πλάσιμο των όγκων ή το περίγραμμα του νέου ξενοδοχείου, αλλά και τα υλικά της κατασκευής, το χρώμα τους και την υφή τους [...] ώστε να συμμετέχουν στην αρμονική και ήπια ένταξη του κτιρίου στον περιβάλλοντα χώρο του»¹¹.

12
Club Mediterranée, Κέρκυρα, 1952.
Club Mediterranée, Corfu, 1952.

13
Π. Τσολάκης, Αλ. Ζάννος,
Ακτή Λαγονήσι, 1960-62.
P. Tsolakis, A. Zannos, Lagonissi Coast,
1960-62.

Tsolakis, Al. Zannos, 1960-62), the first fully integrated "tourist village" in Europe –so it was presented in tourist brochures– built in a similar locality as, and to the standards of the facilities of the Astir Hotels, at Laimos of Vouliagmeni.

We should not be enumerating all the hotels of the Xenia program and their individual architectural virtues, but what we could say is that, just as in the case of the schools in the '30s, the functional forms of modernity were adopted once again –in the way it had evolved internationally after the war. Despite any differences in the personal approaches of each individual architect, the constructional and functional clarity, the handling of the volumes, the palettes of color and materials converged toward a homogenization of form, necessary to achieve recognizability for the state's bid at modernization in the area of tourism. The adoption of the modern may have been definitive as to the architecture of the buildings; still, the intentional avoidance of including them into an urban or rural landscape revealed the stance underpinning the state's modernization bid vis-à-vis neoclassi-

Ωστόσο το Ξενία του Πόρου (Α. Κωνσταντινίδης, 1961), ενταγμένο στη λογική του κανάβου και της ομαδοποίησης των δωματίων σε πτέρυγες, υιοθετεί μεν τη διάσπαση των όγκων, χωρίς όμως να εκμεταλλεύεται την έντονη κλίση του εδάφους, με αποτέλεσμα την αμήχανη επίλυση της πλάγιας όψης προς τη θάλασσα, η οποία δύσκολα θα μπορούσε να πείσει ότι εντάσσεται στο τοπίο ως να υπήρχε πάντοτε εκεί. Αντίθετα, στα Μοτέλ Παλιουρίου (Α. Κωνσταντινίδης, 1960) και Ιτέας (Κ. Διαλεισμά, 1960), η γραμμική ανάπτυξη των πτερύγων κατά μήκος της ακτής ενισχύει την ηρεμία του τοπίου προσθέτοντας μια ακόμη οριζόντια ζώνη, αυτήν της χαμηλής δόμησης ανάμεσα σε αυτές της θάλασσας, της άμμου και των φυτεύσεων. Αντίστοιχη διευθέτηση παρατηρούμε και στις οργανωμένες ακτές του ΕΟΤ στην Καβάλα (Γ. Νικολετόπουλος, 1961), την Πάτρα (Ρ. Κουτσούρης, 1960), τον Αγ. Κοσμά (Φ. Βώκος, 1961) και τη Βούλα (Ι. Τριαφυλλίδης 1960).

Ιδιαίτερη αναφορά οφείλουμε στο έργο της μοναδικής γυναίκας αρχιτέκτονας στην ομάδα του Α. Κωνσταντινίδη, την Καίτη Διαλεισμά και την ευαισθησία με τη οποία χειρίστηκε εν γένει το θέμα της ένταξης, τόσο ως προς τις προσθήκες σε υπάρχοντα κτίρια νεοκλασικής ή παραδοσιακής μορφής (Υδρα, Ξενοδοχείο ΣΠΑΠ Ολυμπίας 1957) είτε στο φυσικό τοπίο, θαλάσσιο (Ιτέα, Ερέτρια) ή ορεινό (Καρπενήσι, Αδρίτσεινα). Ειδικά το Ξενία της Αδρίτσεινας (1959) θα μπορούσε να θεωρηθεί ως η επιτομή της δημιουργικής ερμηνείας της παράδοσης: η βάση του κτιρίου που ακολουθεί τη μορφολογία του εδάφους θα μπορούσε να παραλληλισθεί με τη λιθοδομή του ισογείου της παραδοσιακής κατοικίας, ενώ το κυρίως σώμα του ξενοδοχείου με τον εμφανή σκελετό και τους κλειστούς εξώστες, με την ξυλόπικτη κατασκευή της ανώδομής της κατοικίας. Βέβαια, παραμένει το πρόβλημα της κλίμακας του κτιρίου το οποίο υπερβαίνει

14
Κ. Διαλεισμά, Ξενία, Ανδρίτσεινα, 1959.
K. Dialeisma, Xenia, Andritsaina, 1959.

15

15. Κ. Διαλεισμά, επέκταση Ξενοδοχείου ΣΠΑΠ, Ολυμπία, 1957.
K. Dialeisma, SPAP Hotel extension, Olympia, 1957.

16. Κ. Διαλεισμά, Μοτέλ Ξενία, Ιτέα, 1960.
K. Dialeisma, Motel Xenia, Itea, 1960.

16

cal towns or cities, and the traditional architecture bequeathed by the 19th century.

As to the natural landscape, according to A. Konstantinidis, the architect in charge of each hotel always had a say in the choice of location, so that correct orientation would be achieved (which in Greece is of paramount importance: ideal conditions would be plots with a slight grade, facing east or south), close to a road and with a view to a characteristic landscape or one of particular natural beauty. The most difficult problem, he stressed, was that of placing a building correctly within the landscape. "The new construction must be in harmony with nature so as not to appear outlandish or at odds, but seem, rather to have been forever part of the specific landscape. That is why we should be careful not only in how we shape the volumes or the outline of the new hotel, but also regarding the construction materials, their hue, their texture, (...) so that they contribute to a harmonious and gentle integration of the building in its surroundings"¹¹.

κατά πολύ το μέγεθος ενός μεγάλου αρχοντικού της τουρκοκρατίας και μόνο με τις πτέρυγες κατοικίας ενός μοναστηριού θα μπορούσε να συγκριθεί, διάταξη που επικυρώθηκε στο Ξενία της Ουρανούπολης (Π. Σακελλάριος, 1959).

Τα Ξενία που κτίστηκαν σε προμαχώνες οχυρώσεων της βυζαντινής περιόδου αντικατέστησαν προγενέστερα κτίρια φυλακών στην Άρτα (Δ. Ζήβας, 1958) και το Ναύπλιο (Ι. Τριανταφυλλίδης, 1958), χωρίς αυτό να δικαιολογεί αυτόματα την επιλογή της χωροθέτησης, αλλά ούτε και την κατεδάφισή τους με συνοπτικές διαδικασίες (Χανιά). Άλλωστε το ζητούμενο σε όλες τις επιλογές της τοποθεσίας –εκτός από την εξυπηρέτηση τοπικών πολιτικών συμφερόντων– ήταν η απρόσκοπτη θέα προς το δίπολο μνημείο-τοπίο, χωρίς τον παραμικρό προβληματισμό στην περίπτωση που κάποιος ήθελε να θαυμάσει τη θέα από το μνημείο προς το τοπίο ή αντιστρόφως, χωρίς την παρεμβολή κάποιου τουριστικού ξενοδοχείου. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις με έντονες διαμαρτυρίες στον Τύπο υπήρξαν τα ιδιωτικά ξενοδοχεία Βούζας στους Δελφούς (Π. Σαρλής, 1961) και Αιγαίον στο Σούνιο (Χ. Σφαέλλος, 1959). Σε αυτό το τελευταίο αναφέρεται ο Α. Κωνσταντινίδης στο πρώτο τεύχος των *Αρχιτεκτονικών Θεμάτων* το 1967, επιχειρώντας, παράλληλα, και κάποιο είδος αυτοκριτικής σχετικά με τα Ξενία που κτίζονται «δίπλα ή πάνω σε κάποια μεσαιωνικά κάστρα και πληγώνουν το τοπίο και την ιστορική αξιοπρέπεια»¹².

Άλλωστε η απαρχή ενός γενικότερου προβληματισμού σε θέματα ένταξης είχε ως αφορμή την επιβολή, σχεδόν συγχρόνως, δύο νέων σημείων αναφοράς στον αρχιτεκτονικό ορίζοντα της πρωτεύουσας, τόσο στο αστικό όσο και το περιαστικό, φυσικό τοπίο: του Χίλτον και του Μοντ Παρνές. Το πρώτο είχε να αντιπαρθεθεί στο μνημείο, τον Παρθενώνα και το άλλο στο τοπίο, την Πάρνηθα. Το Athens Hilton (Ε. Βουρέκας, Σπ. Στάϊκος, Πρ. Βασιλειάδης, 1963) –τρίτο

17

Ι. Τριανταφυλλίδης, Ξενία, Ακροναυπλία, Ναύπλιο, 1958.

I. Triantafyllidis, Xenia, Akronauplia, Nafplion, 1958.

18

Α. Κωνσταντινίδης, Μοτέλ Ξενία, Παλιούρι, 1960.

A. Konstantinidis, Motel Xenia, Paliouri, 1960.

The Poros Xenia (A. Konstantinidis, 1961), however, followed a grid logic and grouped the guestrooms in wings, adopting a break-down of volumes, without utilizing the marked incline of the ground, which resulted in an awkward elevation facing the sea, one that hardly persuades that it had been part of the landscape as if it were always there. By contrast, in the Motels in Paliouri (A. Konstantinidis, 1960) and Itea (K. Dialeisma, 1960), the linear development of the wings along the coast enhanced the tranquility of the landscape by adding an additional horizontal band of low buildings, in between the bands of sea, sand and plantings. A similar arrangement was found in the GNTO's organized beaches in Kavala (G. Nikolettopoulos, 1961), Patras (R. Koutsouris, 1960), Agios Cosmas (Ph. Vokos, 1961) and Voula (I. Triantafyllidis, 1960).

A special mention is due to the work of the sole woman architect in A. Konstantinidis' team, Kaiti Dialeisma, and the sensibility with which she generally

στη σειρά μετά το Κάϊρο και την Κωνσταντινούπολη στην ΝΑ Μεσόγειο, χωρίς ποτέ να καταφέρει να επισκιάσει την αίγλη των δύο προκατόχων του – αποτελεί ακόμα ένα τυπικό δείγμα διεθνούς ξενοδοχείου με αμερικανικά standards φιλοξενίας, μια ακόμη Little America όπως συνήθιζε να αποκαλεί τα ξενοδοχεία του ο Conrad Hilton. Ο Vicent Scully κατακεραυνώνει την οπτική σχέση Χίλτον-Παρθενώνα μέσα από τις σελίδες του *Architectural Forum*¹³, ενώ η Αθήνα καμαρώνει για το πρώτο της διεθνές ξενοδοχείο και μια ολόκληρη περιοχή αναβαθμίζεται, ως «όπισθεν Χίλτον». Όσο για τη θέση των κατοίκων της πόλης στην διαμάχη των αρχιτεκτόνων, αυτή καταγράφεται στην ταινία του Ρ. Μανθούλη, *Πρόσωπο με πρόσωπο* (1966), όπου μια σύγχρονη Αθηναία αναλαμβάνοντας να δείξει την πόλη σε ξένους επισκέπτες, θα καταλήξει στον Παρθενώνα όπου, γυρίζοντας την πλάτη στο μνημείο, γεμάτη υπερηφάνεια αναφωνεί: And from here you can see the Hilton Hotel!¹⁴

Στο Μοντ Παρνές (Π. Μυλωνάς, 1961), επιχειρήθηκε εις μάτην να μεταφερθεί το μοντέλο του ορεινού τουρισμού στην Ελλάδα, αλλά η απόσταση από το κέντρο και το αντίπαλο δέος των ακτών του Αστέρτα και των θαλάσσιων διακοπών, δεν θα βοηθήσει την επισκεψιμότητα του ξενοδοχείου. Ο ΕΟΤ άλλωστε εξαγγέλει ταυτόχρονα την κατασκευή του «ορεινού ξενοδοχείου» της Πάρνηθας και τις εργασίες διαμόρφωσης του χώρου στο Μικρό Καβούρι και τη Βουλιαγμένη όπου «πρόκειται να ανανεωθούν δι' ιδιωτικών και άλλων κεφαλαίων μεγάλα ξενοδοχειακά και λουτρικά εγκαταστάσεις»¹⁵. Εκτός του θέματος της ένταξης και του υψηλού κόστους, που αποτέλεσε θέμα αντιπαράθεσης των Αντ. Κιτσίκη και Π. Βασιλειάδη μέσα από τις σελίδες των αρχιτεκτονικών περιοδικών της εποχής, της *Αρχιτεκτονικής* (Ιούλιος 1961) και του *Ζυγού* (Φεβρουάρι-

19

Π. Βασιλειάδης, Ε. Βουρέκας, Σ. Σταϊκος, Athens Hilton, 1963.
P. Vassiliadis, E. Vourekas, S. Staikos, Athens Hilton, 1963.

handled the issue of integration, both of additions to existing buildings, neoclassical or traditional in form (Hydra, Olympia SPAP Hotel (1957)) or within a natural landscape – seaside (Itea, Eretria) or mountainous (Karpenissi, Andritsaina). The Xenia in Andritsaina (1959), in particular, can be regarded as the epitome of a creative interpretation of tradition: the base of the building, which follows the morphology of the ground, could be paralleled to the masonry of the ground floor of a traditional house, while the main body of the hotel, with the exposed frame and enclosed balconies, to the timber frame construction of a house's superstructure. Of course the problem of the building's scale remains, exceeding as it does, by far, the dimensions of a large mansion in the times of Ottoman rule: it can only be compared to the accommodation wings of a monastery, a layout, by the way, that was followed in the Ouranoupolis Xenia (P. Sakellarios, 1959).

Xenia hotels built on the bastions of byzantine fortifications replaced older prison buildings in Arta (D. Zivas, 1958) and in Nafplion (I. Triantafillidis, 1958), without this automatically justifying the choice of siting, nor the demolitions under summary proceedings (Chania). In any case, the thing sought in all the siting choices that were made –apart from accommodating local petty political

Π. Μυλωνάς, Ξενοδοχείο
Mont Parnes, Πάρνηθα, 1961.
P. Mylonas, Mont Parnes Hotel,
Mount Parnitha, 1961.

20

ος-Μάρτιος 1964), η λύση που προτείνει ο Π. Μυλωνάς είναι ευφάνταστη, υιοθετεί την τεθλασμένη και την καμπύλη προσπαθώντας να αναιρέσει τον μονολιθικό όγκο του κεντρικού κτιρίου, ενώ ο ίδιος σχεδιάζει και το σύνολο της επίπλωσης προσπαθώντας να αποδώσει αφαιρετικά την παράδοση διαφορετικών γεωγραφικών περιοχών, αλλά και ιστορικών περιόδων της χώρας. Το ξενοδοχείο χρησιμοποιήθηκε ως αποκλειστικός χώρος δράσης αρκετών κινηματογραφικών ταινιών οι οποίες το έκαναν γνωστό στην επικράτεια, δεν κατόρθωσαν ωστόσο να βελτιώσουν την επισκεψιμότητά του: *Ο Εμίρης και ο κακομοίρης* (Ο. Λάσκος, 1964), *Άνθρωπος για όλες τις δουλειές* (Γ. Κωνσταντίνου, 1966).

Στο μεταξύ, την χρονιά που εγκαινιάζεται το Μοντ Παρνές, η Κοσμητεία Εθνικού Τοπίου και Πόλεων, που είχε ως στόχο «τη δράση ενάντια στην καταστροφή του φυσικού τοπίου, στην παραμόρφωση της πόλεως και του χωριού και την ασέβεια έναντι των αρχαιολογικών θησαυρών», συμπλήρωσε 10 χρόνια. «Δέκα δραστήρια χρόνια, παρατήρησε μελαγχολικά ο πρόεδρος της, καθηγητής κ. Πικιώνης. Δραστήρια από την πλευρά της Κοσμητείας, που έδωσε μια σειρά από γενναίες μάχες, αλλά και, κυρίως από την πλευρά των δικτών του αθηναϊκού τοπίου, που κέρδισαν τις περισσότερες από αυτές». Αυτό είναι το μελαγχολικό συμπέρασμα που βγαίνει από την πρώτη έκθεση της Κοσμητείας που εγκαινιάστηκε την άνοιξη του 1963¹⁶ και όπου φυσικά δεν υπάρχει η παραμικρή αναφορά στις «κρατικές» παρεμβάσεις, και όλο το μένος της επιτροπής επιρρίπτεται στο ξενοδοχείο Αιγαίο (Χ. Σφαέλλος, 1959) που «βεβηλώνει» τη θέα προς το Σούνιο.

Από όσα αναφέρθηκαν μέχρι εδώ, έγινε αντιληπτό ότι τα ξενοδοχεία του κρατικού προγράμματος δεν αφορούν αποκλειστικά στους ήδη γνωστούς

interests—was an unhindered view toward the pair of poles monument-landscape, without the least bit of concern for those who might wish to admire the view from the monument to the landscape or vice-versa, without the intrusion of a tourist hotel. Typical instances of vociferous protests in the Press were occasioned by hotels Vouzas in Delphi (P. Sarlis, 1961) and Aigaion in Sounio (Ch. Sfaellos, 1959). It was this latter that A. Konstantinidis was referring to in the first issue of Architecture in Greece in 1967, while attempting some self-criticism of sorts over the Xenia hotels that had been built “side-by-side with, or on top of certain medieval castles, blighting their appearance and historical dignity”¹².

The initiation, for that matter, of a more generalized soul-searching as to issues of inclusion arose apropos of the imposition, almost simultaneously, of two new reference points in the capital’s architectural horizon, both in its urban, and its suburban, natural landscape: the Hilton and the Mont Parnes Hotels. The former had to be juxtaposed to a monument, the Parthenon; the latter to a landscape, the mountain of Parnes. The Athens Hilton (E. Vourekas, S. Staikos, P. Vassiliadis, 1963), third in a row in the SE Mediterranean, after Cairo and Istanbul—without ever managing to overshadow the prestige of its two predecessors—constituted another typical example of an international hotel with American standards of hospitality: yet another ‘Little America’, as Conrad Hilton was wont to call his hotels. Vincent Scully lambasted the visual relation between the Hilton and the Parthenon in the Architectural Forum¹³, at the time when Athens was boasting of its first international hotel, with a whole neighborhood upgraded as being “behind the Hilton”. As for the stand taken by the city’s inhabitants in the architect’s controversy, it was recorded in R. Manthouli’s film, Face to face (1966) where a modern Athenian, who had taken upon herself the duty of showing a few foreign visitors around, arrived at the Parthenon and, turning her back on the monument, exclaimed proudly: And from here you can see the Hilton Hotel!¹⁴

Χ. Σφαέλλος, Ξενοδοχείο Αιγαίου,
Σούνιο, 1959
Ch. Sfaellos, Aigaion Hotel,
Sounion, 1959.

21

αρχαιολογικούς χώρους, ούτε τα πολυσύχναστα θέρετρα της Ρόδου, της Κέρκυρας και του Αργοσαρωνικού.

«Μέχρι τώρα Τουρισμός εσήμαινε Αρχαιολογία: Δελφοί, Ολυμπία, Κνωσσός κλπ. πασίγνωστα τοπωνύμια, όλα φάροι ικανοί να προσελκύσουν τους ξένους. Ο χρόνος όμως παρήρχετο και ο αριθμός των ξένων -των αρχαιοφίλων τουριστών- δεν νύξανε, ενώ, εις την παρακειμένην Ιταλία, ήρχιζαν να μετρούν τους τουρίστες με τα εκατομμύρια. Από το 1954 ο πρ. Πρόεδρος της Κυβερνήσεως κ. Κ. Καραμανλής “έλυσε” το τουριστικόν πρόβλημα της χώρας κατά τον μόνον αρμόζοντα τρόπον. Χωρίς να παραγκωνίζεται η αξία και η σημασία των αρχαιολογικών τόπων και ενώ τα έργα αξιοποιήσεως των συνεχίζοντο, το βάρος της όλης τουριστικής προσπάθειας κατευθύνετο προς εκμετάλλευσιν του “ελληνικού τοπίου”, που και μοναδικόν είναι (όπως και τα αρχαία μας) και όλους τους ξένους συγκινεί ή ενδιαφέρει (πράγμα που δεν συμβαίνει με τα αρχαία μας).

Ατμόσφαιρα πεντακάθαρη, χιλιάδες ακρογιαλιές, θάλασσα μοναδικής ωραιότητας, κλίμα ευχάριστον και πόσα άλλα πολύτιμα, μοναδικά και ανεκμετάλλευτα πλουτοπαραγωγικά στοιχεία και κοντά σ’ αυτά, φυσικά, μαζί με τους Δελφούς, την Ολυμπία και την Κνωσσό, και η Φαιστός, αλλά και τα Μετέωρα, ο Μυστράς, η Πέλλα, τα Ιωάννινα κλπ. Τα έργα, με τον νέον αυτόν προσανατολισμόν, ήρχισαν και ο αριθμός των ξένων συνεχώς πολλαπλασιάζεται, ενώ ολοένα και περισσότερο συνάλλαγμα μένει εις τον τόπον»¹⁷.

Το 1961, τη χρονιά που δημοσιεύεται το άρθρο, αρχίζει το πρώτο πενταετές πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης της χώρας. Βασικές αρχές του η ανάδειξη όχι μόνο των μνημείων, αλλά και του φυσικού τοπίου, η ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού, η τουριστική ανάπτυξη νέων περιοχών -στην ηπειρωτική χώρα κυρίως- ενώ απευθύνεται πλέον, όχι μόνο στα υψηλά, αλλά και στα μεσαία κοινωνικά στρώματα. Αναλυτικώτερα, όσον αφορά στην πρώτη παράμετρο αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι «ο Ελληνικός Τουρισμός δεν θα έπρεπε πλέον να βασίζεται μόνον εις τα αρχαία μνημεία, ως εγένετο εις το παρελθόν, αλλά επίσης να δίδη έμφασιν εις τας φυσικὰς καλλονὰς του τοπίου μας, αι οποίαι ανταποκρίνονται εις την νέαν κλίσιν του ανθρώπου προς την φύσιν, και να υπογραμμίζη τας συγχρόνους ανέσεις και την πολυτέλειαν της ζωής»¹⁸.

The Mont Parnes (P. Mylonas, 1961) was an attempt the transpose the mountain tourism model to Greece -in vain, since the distance from the city-center and the rival claims of the Astir beach and sea-side vacationing did nothing to boost the number of visitors to the hotel. For that matter, with construction of the “mountain hotel” in Parnes in progress, the GNTO had announced that groundbreaking works would begin at Mikro Kavouri and Vouliagmeni, to prepare the locations for the “construction, thanks to private and other funding, of a major hotel and sea-bathing facilities”¹⁵. Notwithstanding the question of integration, or the high cost involved, which was at issue in the controversy between Ant. Kitsikis and P. Vassiliadis through the architectural journals of the day - Architektoniki (July 1961) and Zygos (February- March 1964) - the solution proposed by P. Mylonas was imaginative, featuring a broken line and curve, seeking to tone down the monolithic volume of the central building, while he also designed all the furniture, endeavoring to render abstractly the traditions of various geographical regions, as well as of the historical eras of the country. The hotel was used as exclusive venue for the action in several films which made it familiar around the land, though that didn't succeed in increasing the number of visitors to it: The Emir and the pauper (O. Laskos, 1964), A man for all chores (G. Konstantinou, 1966).

In the meantime, on the year when Mont Parnes was inaugurated, the Committee for National Landscape and Cities, which aimed at pursuing “action to

Σημαντικό είναι επίσης το γεγονός ότι η πολιτική του τουρισμού απευθύνεται πλέον και προς τους επισκέπτες από την Κεντρική Ευρώπη και όχι μόνο από τις ΗΠΑ, ενώ σταδιακά δρομολογείται «η ανάπτυξη των ακτών του Βορείου Αιγαίου, οι οποίες καίτοι περιλαμβάνουν μερικά εκ των ωραιότερων σημείων της Μεσογείου παραμένουν άγνωστοι».

Ήδη οι δύο οδικοί άξονες Αθήνας-Θεσσαλονίκης και Δυτικής Ελλάδας, ο οποίος σχεδιάστηκε με αφορμή την ακτοπλοϊκή σύνδεση της Ελλάδας με την Ιταλία από το λιμάνι της Ηγουμενίτσας (1959), αναζωγόησαν οικονομικά πολλές δυσπρόσιτες μέχρι τότε περιοχές της χώρας δημιουργώντας ένα πυκνό δίκτυο μοτέλ, ξενοδοχείων και μεθοριακών σταθμών, στην Ήπειρο, τη Θεσσαλία, τη Μακεδονία και τη Θράκη. Η πληρότητα σε πολλά από τα μοτέλ υπήρξε προβληματική, ιδιαίτερα στην Ήπειρο, όταν εγκαινιάσθηκε και δεύτερη ακτοπλοϊκή σύνδεση με την Ιταλία από το λιμάνι της Πάτρας. Αντίστοιχη ήταν η κατάσταση σε ακριτικούς νομούς της Μακεδονίας και της Θράκης, όπου η ίδρυση τουριστικών ξενοδοχείων εξυπηρετούσε πολιτικές σκοπιμότητες τοπικών παραγόντων, αλλά και του γενικότερου πολιτικού σχεδιασμού στην περιοχή. Το γεγονός ότι σε όλα τα Ξενία είχαν προβλεφθεί επί πλέον κοινόχρηστοι χώροι,

22

Διαφημιστικό έντυπο SHELL για το νέο οδικό άξονα Δυτικής Ελλάδας και την ακτοπλοϊκή σύνδεση της Ελλάδας με την Ιταλία από το λιμάνι της Ηγουμενίτσας, αρχείο Β. Κολώνια. SHELL brochure for the new Western Greece motorway and the Greece-Italy shipping route from the port of Igoumenitsa, V. Colonas archive.

combat the destruction of the natural landscape, the distortion of city and village and disrespect against archaeological treasures” marked its first ten years in existence. “Ten active years”, its president, professor Pikiou, observed sadly. “Active both on the part of the Committee, which gave a series of brave battles, but also, and chiefly, on the part of the persecutors of the Athenian landscape, who won most of them”. This was the melancholy conclusion drawn at the first exhibition of the Committee which was opened in the spring of 1963 and where there was naturally no reference at all to “state” interference, with all of the Committee’s ire falling on Aigaion (Ch. Sfaellos, 1959) which had “sullied” the view toward Sounion.

From all that has been said to this point it is clear that the hotels in the state’s plans were not catering exclusively to well known archaeological sites, nor to the much frequented summer resorts of Rhodes, Corfu or the Argo-Saronic gulf.

“Until now Tourism meant Archaeology: Delphi, Olympia, Knossos, etc., famous place names, all of them beacons for attracting foreigners. But time went by and the numbers of foreigners –tourists with a love for antiquity– did not grow, while in neighboring Italy, they had begun counting the tourists by the millions. From 1954, the then Premier, K. Karamanlis “solved” the tourist problem of the country in the only fitting way. Without sidelining the value or import of the archaeological sites, and while the works to develop them continued, the thrust of the entire tourist effort shifted and was geared now to the exploitation of the

πέρα από τις ανάγκες των πελατών τους, με σκοπό τη χρήση τους από την τοπική κοινωνία, απλά καθυστέρησε την αναπόφευκτη παρακμή τους.

Το εθνικό δίπολο μνημεία-τοπία γίνεται πλέον φανερό και στην προβολή της Ελλάδας στο εξωτερικό. Στο Σούνιο, τον Παρθενώνα και τη Λίνδο θα προστεθούν τα Μετέωρα και τα νησιωτικά τοπία (Περιοδικό *Life*, δεκαετίες '50 & '60), το *Holiday* παρουσιάζει το γνωστό αφιέρωμα του Slim Aarons στην Αθήνα, όπου τα μνημεία αποτελούν το back stage ενός εξεζητημένου life style (Δεκεμβριος 1961), ενώ το *Paris Match* αφιερώνει ένα τεύχος αποκλειστικά στη νησιωτική χώρα (Ιούλιος 1966). Η Ελλάδα αρχίζει να προβάλλεται στο εξωτερικό με αφίσσες και διαφημιστικά έντυπα φιλοτεχνημένα από επώνυμους καλλιτέχνες που απεικονίζουν κατεξοχήν το ελληνικό τοπίο και τις αρετές της καθημερινής ζωής στην ελληνική ύπαιθρο. Οι ξένοι ανακαλύπτουν την αθωότητα του ελληνικού καλοκαιριού την ίδια εποχή που οι Έλληνες τραγουδούν: «Λίγα πεύκα, λίγα μάρμαρα λευκά και μια θάλασσα που λάμπει από φρεκάδα, να τι θα πει Ελλάδα...» Η χώρα διαφημίζεται μέσω των ξένων κινηματογραφικών παραγωγών που γυρίζονται στην Ελλάδα και το *Ποτέ την Κυριακή* (Jules Dassin, 1960) λειτουργεί ως διεθνές διαβατήριο για τον ελληνικό τουρισμό. Όπως και ο *Ζορμπάς* που θα γυρισθεί λίγα χρόνια αργότερα (Μ. Κακογιάννης, 1964), η ταινία του J. Dassin δεν προβάλλει την ιδυλιακή εικόνα του τόπου, πόσο μάλλον την ιστορία του, αλλά τον ελληνικό τρόπο διαβίωσης, έστω ιδεατό, με κοινό παρανομαστή τη διασκέδαση και την αναψυχή, που σύντομα θα αποτελέσουν τα κύρια ζητούμενα του μαζικού τουρισμού.

Αντίθετα, για τον ελληνικό κινηματογράφο σημαντικό πόλο έλξης αποτελούν οι χώροι διακοπών με τη μεταφορά της δράσης από την πρωτεύουσα στα κέντρα του εγχώριου τουρισμού. Στην Κέρκυρα, το Corfu Palace και οι εγκαταστάσεις του Club Mediterranée και στη Ρόδο τα bungalows του Miramare θα αποτελέσουν τον κύριο χώρο δράσης των ταινιών *Ραντεβού στην Κέρκυρα* (Δ. Δαδήρας, 1960), και *Νύχτες στο Μιραμάρε* (Ο. Λάσκος, 1960). Με εξαίρεση το Λαγονήσι, τα υπόλοιπα κρατικά Ξενία σπάνια απεικονίζονται στον ελληνικό κινηματογράφο. Τα Ξενία της Πάρου (*Μια του κλέφτη*, 1960), του Πόρου (*Μικροί και μεγάλοι εν δράσει*, 1963), της Κω (*Ποια είναι η Μαργαρίτα*; 1961) και των Σπετσών (*Τζένη*, *Τζένη*, 1966) εξαντλούν τις επιλογές των Ελλήνων σκηνοθετών να τα χρησιμοποιήσουν ως χώρο δράσης των ηρώων τους. Ειδική περίπτωση αποτελεί η ταινία *Σιλουέτες* του Κ. Ζώνη (1967), ένα είδος road movie το οποίο ενσωματώνει το Μοτέλ του Μεσολογγίου (Ι. Τριανταφυλλίδης, 1958), ακριβώς ως έναν οδικό σταθμό στη μετακίνηση του πρωταγωνιστή μεταξύ Αθήνας και επαρχίας. Παράλληλα οι λήψεις των εφήμερων κατασκευών στη λιμνοθάλασσα παραπέμπουν συμβολικά στον λόγο περί ημιυπαίθριων χώρων, φυσικών υλικών και ένταξης στο τοπίο που διέπει το έργο του Α. Κωνσταντινίδη και των συνεργατών του στον ΕΟΤ.

Το Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο αντέδρασε στο πρόγραμμα των Ξενία γιατί έθεσε προδιαγραφές άγνωστες μέχρι τότε στην Ελλάδα (π.χ. λουτρό σε κάθε δωμάτιο) τις οποίες έπρεπε να ανταγωνισθεί. Άλλωστε αυτός ήταν ο στό-

"Greek landscape" which was both unique (as were our antiquities) and inspiring or interesting to all foreign visitors (which wasn't necessarily the case with our antiquities).

The purest of air, thousands of beaches and coves, a sea of unparalleled loveliness, an agreeable climate, plus many other inestimable, unique, unexploited, enthralling elements, and along with them, of course, Delphi, Olympia, Knossos and Phaestos, and also Meteora, Mystras, Pella, Ioannina, etc. The projects under this new orientation had begun and the number of foreign visitors was constantly multiplying, while increasing amounts of foreign currency were brought into the country and stayed here¹⁶.

χος του κρατικού προγράμματος: να αποτελέσουν πρότυπα για την ιδιωτική πρωτοβουλία ώστε να πάψει σταδιακά ο ρόλος του κράτους-ξενοδόχου και οι δημόσιες δαπάνες για τον τουρισμό –όσον αφορά στον ξενοδοχειακό τομέα– να αντικατασταθούν από επενδύσεις ιδιωτικών κεφαλαίων και έτσι ο ΕΟΤ να ρίξει το βάρος της πολιτικής του στις υπόλοιπες τουριστικές εγκαταστάσεις (τουριστικά περίπτερα, πλαζ, διαμορφώσεις αρχαιολογικών χώρων). Νέα, σύγχρονα ξενοδοχεία υιοθετούν όχι μόνο το λειτουργικό και κτιριολογικό πρόγραμμα των Ξενία, αλλά και την ήδη καταξιωμένη εικόνα τους, ως σήμα κατατεθέν της αρχιτεκτονικής του τουρισμού στη μεταπολεμική Ελλάδα. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν το Grand Hotel Summer Palace της Τουριστικής και Ξενοδοχειακής Εταιρείας Αστέρ ΑΕ στη Ρόδο (Ν. Χατζημιχάλης, 1963), το Ξενοδοχείο Αμαλία στους Δελφούς (1965), το πρώτο μιας ιδιωτικής αλυσίδας ξενοδοχείων με αρχιτέκτονα τον Νίκο Βαλσαμάκη και το συγκρότημα bungalows Green Coast στο Σούνιο που σχεδιάζει ο Αριστομένης Προβελέγγιος σε μια λογική ένταξης αντίστοιχη με αυτήν του Α. Κωνσταντινίδη (προ του 1964).

Στην πορεία εξέλιξης του φαινομένου, σημαντικό ορόσημο αποτελεί το έτος 1965 κατά το οποίο αρχίζει η εφαρμογή του νέου προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης, κύριος στόχος του οποίου είναι η εξυπηρέτηση μεγάλων μαζών τουριστών Ελλήνων και ξένων. Το πρόγραμμα του ΕΟΤ περιλαμβάνει 88 νέες τουριστικές μονάδες που θα κατασκευασθούν σε επιλεγμένα σημεία της ελληνικής επαρχίας για να δημιουργηθούν νέοι πόλοι έλξης του τουριστικού ρεύματος (ομαδικός τουρισμός). Οι νέες αυτές μονάδες προορίζονται να προκαλέσουν το ενδιαφέρον της ιδιωτικής πρωτοβουλίας για να αναλάβει τη δημιουργία «τουριστικών ζωνών», δηλαδή την εκτέλεση σειράς τουριστικών έργων πλήρους αξιοποίησης προνομιακών περιοχών⁹.

«Ο Ελληνικός Τουρισμός έσπασε το φράγμα της “υποανάπτυξης”. Οι ξένοι που επισκεύθηκαν την Ελλάδα το 1965, πέρασαν μαζί με τις κρουαζιέρες το 1.000.000 άτομα».

23
I. Τριανταφυλλίδης, Μοτέλ Ξενία, Μεσολόγγι, 1958.
I. Triantafyllidis, Xenia Motel, Messolonghi, 1958.

24
N. Χατζημιχάλης, Grand Hotel Summer Palace, Ρόδος, 1963.
N. Chatzimichalis, Grand Hotel Summer Palace, Rhodes, 1963.

In 1961, the year when this article was published, the first five-year plan for the country's tourist development was launched. Its basic principles were the showcasing not only of the monuments, but also of the natural landscape, the development of marine tourism, tourist development of new regions –chiefly in the mainland– while it was now addressed not only to the upper but to the middle class too. More specifically, as regarded the former parameter, it was characteristically said that “Greek tourism should no longer be based only on the ancient monuments, as was the case in the past, but should also put emphasis on the natural beauty of our landscape, which responds to humanity's new turn toward nature, and should emphasize modern comforts and amenities and the sheer luxury of life”¹⁷.

Συντάκτης αθηναϊκής εφημερίδας θέτει το ερώτημα: «Τι είδους τουριστικές εγκαταστάσεις θα οργανώσουμε από εδώ και μπρος ώστε να ικανοποιούνται οι ξένοι μας, αλλά να ωφελείται και η οικονομία μας; Και αναλυτικότερα: Θα κτίσουμε και άλλα ξενοδοχεία τύπου Ξενίας, μοτέλ και μπάνγκαλους, ή θα δεχθούμε τις νέες, σύγχρονες μορφές τουριστικών εγκαταστάσεων, όπως είναι τα τουριστικά χωριά; Τι μέτρα θα πάρουμε για να μην αλλοιώσουμε αυτό το περίφημο “τοπικό χρώμα”, τοπίο και παράδοση ελληνική;²⁰».

Μεταξύ των ερωτηθέντων σχετικά με το αιώνιο πρόβλημα της μορφής, ο Χ. Σφαέλλος, ειδικός τεχνικός σύμβουλος του ΕΟΤ τότε, δέκα πέντε χρόνια μετά το πρώτο ξενοδοχείο που σχεδίασε για τον ΕΟΤ στην Καστοριά, αναφέρει ότι «θέμα προκαθωρισμένης μορφής των εγκαταστάσεων δεν υπάρχει. Εισ το ερώτημα αυτό έχουν δώσει απάντησιν από 30ετίας τα Διεθνή Αρχιτεκτονικά Συνέδρια (CIAM) και Λε Κορμπυζιέ τα οποία καθορίζουν εις τον καταστατικό χάρτη των Αθηνών (Καρτ ντ’Ατέν) ότι αι νέαι εγκαταστάσεις χωρίς να επιχειρούν να μιμηθούν τας εκ παραδόσεως μορφάς των ιστορικών πλαισίων, πρέπει να γίνονται εις αρκετήν απόστασιν απ’ αυτάς ώστε να μην έρχονται εις αντιπαραβολήν με αυτάς και αλλοιώνουν το σύνολο. Όπου λόγω ειδικής γεωγραφικής διαμορφώσεως είναι τούτο αδύνατον, αρκεί αι νέαι εγκαταστάσεις να είναι σεμν αί και εις όγκον και εις ύψος και εις εμφάνισιν. Εις ύστατην ανάλυσιν, δεν είναι η νέα μορφή η οποία ενοχλεί, αλλά οι εκτός κλίμακας κατασκευαί αι οποίαι εκμηδενίζουν και καταστρέφουν λόγω όγκου το παλαιόν περιβάλλον και ανατρέπουν τον πολεοδομικόν ιστόν και την κυκλοφορίαν των οικισμών μας»²¹.

Στις ενδιαφέρουσες προτάσεις της περιόδου με περαιτέρω κατάτμηση του όγκου σε ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις και δημιουργία παραθεριστικών οι-

Another important fact was that tourist policy was now mindful of visitors from Central Europe too, not just from the US, while an effort was launched to develop the coastline of the Northern Aegean, which, though it included some of the most beautiful spots in the Mediterranean, remained largely unknown.

Already, two highways, the Athens-Thessaloniki road and the Western Greece road, which was designed apropos of the Greece-Italy shipping route from the port of Igoumenitsa (1959), presaged the economic revival of many inaccessible parts of the country, with the emergence of a dense network of motels, hotels, and border stations in Epirus, Thessaly, Macedonia and Thrace. It was difficult to ensure sufficient numbers of overnight stays in the motels, particularly in Epirus, when an alternative sea-route to Italy was inaugurated from the port of Patras. The situation was similar in the borderland prefectures of Macedonia and Thrace, where the establishment of tourist hotels was serving apart from the overall policy planning priorities in the region, also the petty political party interests of the local politicians. The fact that, in all Xenia hotels, provision had been made for additional common areas, beyond those strictly needful for their clients, in order that they might be used by the local communities, merely delayed their inevitable decline.

The national monuments-landscape bipolarity was also to be discerned in Greece’s promotion campaign abroad. To the Parthenon, Sounion, and Lindos would be added the Meteora and the island landscapes (Life Magazine, in the ‘50s and ‘60s); Holiday presented Slim Aarons well-known piece on Athens, where monuments served as the background of a sophisticated lifestyle (December 1961) while Paris Match devoted an entire issue exclusively to the islands (July 1966). Greece started being promoted abroad with posters and advertising brochures created by well-known artists who depicted the Greek landscape, par excellence, along with the virtues of everyday life in the Greek countryside. Foreigners discovered the innocence of the Greek summer at the same time that

κισμών συγκαταλέγονται το Hydra Beach των Σ. & Δ. Αντωνακάκη (1965, 1968) και το Elounda Beach του Σπ. Κοκοτού (1969). Αν το Hydra Beach είχε ως βασικές αρχές οργάνωσης του συγκροτήματος την ιεράρχηση μικρών-μεγάλων, υψηλών-χαμηλών κτιρίων και την ελεύθερη τοποθέτηση των διαφόρων μονάδων και πτερύγων μεταξύ τους²², το Elounda Beach αποτελεί τη μετάβαση από την πολυεδομία του μοντέρνου στη μεταγραφική παράδοση, τόσο σε επίπεδο τύπων και μορφών (εκκλησία, τοξοστοιχίες), όσο και σε επίπεδο αστικού σχεδιασμού (χαράξεις, ιστός).

Στην Ελλάδα προς το τέλος της δεκαετίας του '60 και κυρίως κατά τη δεκαετία του '70, η εκρηκτική ανάπτυξη του τουρισμού –σε σχέση και με το καθεστώς της εποχής– επέφερε πλήρη σύγχυση στον ξενοδοχειακό τομέα. Εν ονόματι της επιθυμητής ταχύρυθμης τουριστικής ανάπτυξης όλα επιτρέπονται «κατά παρέκκλιση». Εν όψει του μαζικού τουρισμού που εισέβαλε πια ακάθεκτος μαζί με τους ξένους τουριστικούς πράκτορες που τον κηδεμονεύουν, αλλά και της χαμηλότοκης δανειοδότησης και επιδότησης με εγγύηση του Δημοσίου, η μέση δυναμικότητα των ξενοδοχείων αυξάνεται (150-200 κλίνες), οι όγκοι γίνονται «μονολιθικοί», παραχωρούνται οικοπέδα του Δημοσίου σε ιδιώτες «κατά περίπτωση» για τουριστική εκμετάλλευση με ελάχιστο-συμβολικό αντάλλαγμα, απαλλοτριώνονται αναγκαστικά ιδιωτικές εκτάσεις υπέρ τρίτων, υψώνονται τεύχη ξενοδοχείων κατά μήκος των ακτών που κλείνουν για τους λουόμενους τεράστιες παραλιακές εκτάσεις²³. Με τον Ν.395/1968 αυξάνονται τα μέγιστα ύψη (συγκεκριμένα δίνεται άδεια για 2 επιπλέον ορόφους σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη) και κτίζονται πολυώροφα ξενοδοχεία στη Ρόδο, την Κρήτη, την Αργολίδα, τη Χαλκιδική, την Κέρκυρα και τις ακτές του Σαρωνικού.

Κύριο πρότυπο αναφοράς τους, τα «monoblock» ξενοδοχεία που εισά-

Σπ. Κοκοτός, Elounda Beach, 1969, Κρήτη.
Sp. Kokotos, Elounda Beach, 1969, Crete.

25

Greeks were singing: "A few pine trees, a few pieces of white marble, and a sea sparkling with freshness, this is what Greece is about..." The country was advertised through foreign motion picture productions filmed in Greece, and *Never on A Sunday* (Jules Dassin, 1960) functioned as an international passport for Greek tourism. Just like *Zorba the Greek* (M. Cacoyannis, 1964), which was to be filmed a few years later, J. Dassin's film did not promote an idyllic picture of the country, let alone its history, but just the Greek way of life – even though idealized, with a common denominator of fun and recreation that would soon become the key goals of mass tourism.

Conversely, for Greek film, a significant pole of attraction was offered by vacation resorts, with a transfer of the action from the capital to the centres of domestic tourism. *Corfu Palace* and the facilities of the *Club Mediterranée* in Corfu, and the bungalows of *Miramare* in Rhodes would serve as the main location of action in the films *Rendezvous in Corfu* (D. Dadiras, 1960) and *Nights at Miramare* (O. Laskos, 1960). The state-owned *Xenia* hotels would rarely be shown on Greek films, with the exception of the one in Lagonissi. The *Xenias of Paros* (*Once A Thief*, 1960), *Poros* (*Children and Grownups in Action*, 1963), *Kos* (*Who is Margarita?*, 1961) and *Spetses* (*Jenny, Jenny*, 1966) exhausted the options of Greek film directors to use them as a venue for their plots. A special case was the film *Silhouettes of K. Zois* (1967), a road movie of sorts that incorporated the *Messolonghi Motel* (I. Triantafyllidis, 1958) as a road stop in the leading character's trips between Athens and the provinces. At the same time, shots of the temporary rigs in the lagoon made a symbolic reference to all the dialectic about sheltered areas, natural materials and integration in the landscape coursing through the works of A. Konstantinidis and his associates at the GNTO.

The *Hotel Chamber* objected to the *Xenia* project because it introduced specifications that were new to Greece (e.g. bathrooms en suite) which it would

γονται από τα αμερικανικά θέρετρα του Ειρηνικού (Acapulco) και κατακλύζουν τις ακτές της Costa Brava και της Costa del Sol. Γρήγορα όμως γίνεται και εκεί αντιληπτό ότι δεν ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις ενός συνεχώς αυξανόμενου τουριστικού ρεύματος που αναζητεί έναν νέο τύπο διακοπών και τα μεγάλα συγκροτήματα «σπάνε» τους όγκους τους σε μικρότερες μονάδες που επιχειρούν να ενταχθούν στο φυσικό τοπίο.

Στην Ελλάδα σημαντικός αριθμός αυτών των ξενοδοχείων συνέχισαν με επιτυχία την αρχιτεκτονική του μοντέρνου, σε διαφορετική κλίμακα πλέον και με προδιαγραφές που κατέστησαν τον ελληνικό τουρισμό ανταγωνιστικό σε διεθνές επίπεδο. Ανάμεσά τους ενδεικτικά αναφέρουμε τα δύο ξενοδοχεία που παρουσιάστηκαν στην έκθεση για την ελληνική αρχιτεκτονική του 20^{ου} αιώνα στη Φρανκφούρτη το 1999: Το ξενοδοχείο PLM, σήμερα AKS στο Πόρτο Χέλι (Κ. Φινές, Κ. Παπαϊωάννου, 1971) και το Kontokali Palace στην Κέρκυρα (Δ. Κουτσουδάκης, Β. Μπογάκος, 1968). Ειδική περίπτωση αποτελούν επίσης ορισμένα «αυτόνομα τουριστικά συγκροτήματα» -απευθυνόμενα κυρίως σε τουρίστες υψηλών εισοδημάτων που αναζητούν με μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων και δυνατότητα επαφής με το περιβάλλον- τα οποία λόγω της μεγαλύτερης έκτασης των οικοπέδων τους, εκτός οικισμών, και, κυρίως, της διάσπασης του όγκου τους σε επί μέρους κτίρια (πτέρυγες, bungalows), αντικατοπτρίζουν ποικίλες αρχιτεκτονικές αναζητήσεις, τόσο σε επίπεδο σχεδιασμού, όσο και προσαρμογής στο υφιστάμενο περιβάλλον, φυσικό ή δομημένο: Ακτή Μύρινα, (J.

26

Δ. Κουτσουδάκης, Β. Μπογάκος, Ξενοδοχείο Kontokali Palace, Κέρκυρα, 1968.

D. Koutsoudakis, V. Bogakos, Kontokali Palace Hotel, Corfu, 1968.

27

Α. Στραγάλης, συγκροτήμα Pallini Beach, Χαλκιδική, 1973.

A. Stragalis, Pallini Beach Complex, Chalkidiki, 1973.

have to compete with. That, in fact, was the aim of the state's planning: that they should be offering standards for private initiative to aspire to, so that the role of the state as hotel operator should cease, and so that public expenditure in tourism -as concerned the hotel aspect- be replaced by investments of private capital, so that the GNTO should be able to put its main thrust behind other tourist facilities (tourist pavilions, beaches, development of archaeological sites). New, modern hotels adopted not just the operational and building concept of the Xenia hotels, but also their undeniable prestige, as a brand of tourist architecture in post-war Greece. Among them should be noted the Grand Hotel Summer Palace in Rhodes (N. Chatzimichalis, 1963) of the Astir Tourist and Hotel Corporation SA, hotel Amalia in Delphi (1965) - the first of a private chain of hotels with Nikos Valsamakis as architect - and the Green Coast bungalows complex in Sounion, designed by Aristomenis Provelengios, with an integration logic similar to that of A. Konstantinidis (prior to 1964).

In the evolutionary course of this phenomenon, 1965 was a milestone year. It saw the launch of the new program of tourist development, the key objective of which was to cater to -both Greek and foreign- tourists, en masse. The GNTO's program included 88 new tourist facilities to be constructed in select

Empeyta, 1964 & Αλέξ. Τομπάζης, 1971), Icaros Village στην Κρήτη (Ρ. Χόϊσερ, 1970), και Lychnos Beach στην Πάργα (Χ. Ιακωβίδης, Γρ. Μαυρομμάτης, 1969).

Σε γενικές γραμμές όμως και μέσα σε μια κλιμακούμενη οικοδομική έξαρση και ασύδοτη εκμετάλλευση της γης, η αρχιτεκτονική περνά σε δεύτερη μοίρα ενώ κορυφώνεται η αδιαφορία για την ένταξη στο τοπίο και το περιβάλλον. Η πριμοδότηση εγκατάστασης των τουριστικών επιχειρήσεων είτε σε μονολιθικά κτίρια είτε σε συγκροτήματα με διάσπαση όγκων και η διεκπεραιωτική «μοντέρνα» αρχιτεκτονική τους είχε ως παράπλευρη απώλεια την υποβάθμιση της σημασίας των παραδοσιακών οικισμών και της αρχιτεκτονικής τους ταυτότητας.

Η πρωτοβουλία του ΕΟΤ στα 1975-1976 να κηρύξει επιλεγμένους οικισμούς ως διατηρητέα οικιστικά σύνολα (Κυκλάδες, Πήλιο, Μάνη) και να τους χρησιμοποιήσει ως καταλύματα φιλοξενίας, μέσα από τα Προγράμματα Παραδοσιακών Οικισμών και Ενοικιαζομένων Δωματίων υλοποίησε τη δυνατότητα τουριστικής αξιοποίησης εγκαταλελειμμένου κτιριακού δυναμικού, εφαρμόζοντας εν τέλει τις προ δεκαετίας προτάσεις των Χ. Σφαέλλου και Ι. Δεσποτόπουλου. Ο πρώτος, σε αντιδιαστολή με τα «τουριστικά χωριά», τα μεγάλα δηλαδή συγκροτήματα από μοτέλ και bungalows, είχε προτείνει τα «πραγματικά χωριά», τα οποία λόγω εξαιρετικής θέσεως, κλίματος και ενδιαφέρουσας αρχιτεκτονικής και πολεοδομικής μορφής είναι δυνατόν να αποτελέσουν πόλους έλξης ξένων παραθεριστών. «Ο ρόλος τότε του τουρισμού είναι, χωρίς να αλλοιώση

28

J. Empeyta, 1964 και Α. Ν. Τομπάζης, 1971, Εγκαταστάσεις Ακτής Μύρινα, Λήμνος.

J. Empeyta, 1964 and A. N. Tombazis, 1971, Myrina Coast facilities, Lemnos.

locations in the Greek provinces to establish new poles of attraction for tourist flows (package tours). Those new units were intended to generate interest among potential private investors for them to undertake the creation of "tourist zones", i.e. the implementation of a series of tourist projects for the exploitation in full of privileged areas¹⁸.

"Greek Tourism broke through the barrier of "underdevelopment". The foreigners that visited Greece in 1965, when counted with those arriving on cruises, exceeded 1,000,000 people".

A journalist in an Athenian newspaper posed the question: "What kind of tourist installations shall be organized from now on so that our guests can enjoy themselves and our economy can benefit? More specifically: Shall we be building more Xenia-type hotels, motels and bungalows, or shall we accept the new, modern forms of tourist facilities, tourist villages for instance? What measures shall we be taking to ensure that we don't spoil this famous "couleur local", our Greek tradition and landscape"¹⁹.

Among those asked about the eternal problem of form, Ch. Sfaellos, special technical advisor to the GNTO at that time, fifteen years after the first hotel he had designed for the GNTO in Kastoria, said that "there is no question of a prede-

την γνησιότητα της μορφής του, να βελτιώση τας συνθήκας διαβίωσης εις αυτό και να παράσχη συγχρόνως ανέσεις εις τους παραθεριστάς»²⁴.

Ο δεύτερος, επίσης προτείνει εκτός από τα μικτά συγκροτήματα bungalows και ξενοδοχειακών μονάδων, τα «τουριστικά χωριά, κυρίως ως επέκταση και συμπλήρωση υφιστάμενων χωρίων». Παραδέχεται ότι τα τελευταία συνιστούν τη δυσκολότερη περίπτωση καθόσον το τουριστικό χωριό έχει προκύψει από το «χωριό» που δεν είναι τουριστικό. «Η αντιστροφή συνήθως δημιουργεί ψεύτικη σκηνοθεσία χωριού εκ των προτέρων θνησιγενή». Τέλος προτείνει στον ΕΟΤ να αξιοποιήσει «σχεδόν εγκαταλελειμμένους παλαιούς οικισμούς στα νησιά και αλλού, εγκαταλελειμμένα μοναστήρια, πύργους και κάστρα»²⁵.

Ωστόσο, η πρωτοβουλία αυτή, σε βάθος χρόνου, δίκαιωσε τους φόβους του Ι. Δεσποτόπουλου, απαξίωσε το μοντέρνο στη συλλογική μνήμη και έστρεψε το κοινό αίσθημα προς κάθε είδους «αναβιώσεις», μακράν προφανώς του αυθεντικού τοπικού ιδιώματος κάθε περιοχής. Έτσι προέκυψαν όλοι αυτοί οι νεολογισμοί στην αρχιτεκτονική του τουρισμού οι οποίοι αντί να έχουν ως κύριο χαρακτηριστικό τη μείωση της κλίμακας –το μόνο ίσως αρνητικό στοιχείο της τελευταίας φάσης του μοντέρνου– κατέδειξαν με τον πλέον προκλητικό τρόπο

terminated form for the facilities. To this issue a response has been given thirty years ago by the CIAM International Architectural Conferences, and Le Corbusier, who, in the Charte d'Athènes, determined that, without seeking to imitate the traditional forms of historical contexts, new facilities should be put at a sufficient distance from the former so that they not be juxtaposed with them and distort the entire whole. Whenever this proves impossible, due to particular geographical constraints, it suffices that those new facilities be m o d e s t not only in volume, but in style and appearance too. In the final analysis, it is not the new form that disturbs, but out-of-scale constructions that degrade, or even destroy the old environment, due to their volume, and that disturb the urban tissue and the circulation of our habitations»²⁰.

Among the interesting proposals of the day for a further break down of volume in hotel facilities and the creation of vacation villages, were Hydra Beach of S. and D. Antonakakis (1965, 1968) and Elounda Beach of Sp. Kokotos (1969). If the fundamental organizational principles for the layout of the Hydra Beach complex followed a set of hierarchies of small-large, tall-short buildings and the free siting of the various units and wings in relation to one another²¹, Elounda Beach constituted a transition from the town planning found in the modern paradigm, to the transcription of tradition, both at the level of types and forms (church, arches), as well as at the level of urban planning (lines, fabric).

Towards the end of the '60s and chiefly during the '70s, the explosive growth of tourism in Greece –related to the regime of that era too– brought absolute confusion to the hotel sector. In the name of a swift tourist development that was much sought after, everything was permitted 'by derogation'. In view of the unstoppable wave of mass tourism invading the country along with the tourist agents holding sway over it, and in view also of the low-interest loans and subsidies with state backed guaranties that were on offer, the average capacity of hotels increased (to 150-200 beds), volumes became monolithic, state-owned lots were ceded "ad hoc" to private individuals for tourist exploitation, in exchange of a token, minimal consideration, eminent domain was invoked for the expropriation of private tracts of land, and barricades of hotels were erected along the coastline, enclosing immense tracts of beach frontage for the exclusive use of their clients as bathers²². Under law 395/1968 maximum heights were increased (specifically, licenses were granted for two additional storeys in Athens and Thessaloniki) and multi-storey hotels were built in Rhodes, Crete, Argolis, Halkidiki, Corfu and the Saronic gulf littoral.

την επιφανειακή ερμηνεία της παράδοσης και των ιστορικών μορφών, όχι μόνο στις νέες κατασκευές, αλλά και στις κυδαίες «ανακαινίσεις» της κληρονομιάς του μοντέρνου.

Οι απόπειρες «εξωραϊσμού» αυτής της κληρονομιάς και της «ένταξης» της στο ελληνικό τοπίο εξαντλείται με την επιδερμική και διακοσμητική χρήση κάποιων επίπλαστων στοιχείων της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, ανεξάρτητα από την ιστορική περίοδο αναφοράς, την προέλευση ή τη λειτουργικότητά τους.

Ίσως υπάρχουν ακόμη περιθώρια να αντιστραφεί η επιρροή αυτής της ευλαβικής όσο και υποδειγματικής αναβίωσης των παραδοσιακών οικισμών. Να μην οδηγήσει σε μια εκ νέου «αγιοποίηση»/προτυποποίηση της παράδοσης μαζί με μια περαιτέρω απαξίωση της κληρονομιάς του μοντέρνου –τόσο σε επίπεδο μορφής όσο και διάταξης/πύκνωσης στον χώρο– αλλά σε έναν εξ ίσου υποδειγματικό εκσυγχρονισμό των τουριστικών εγκαταστάσεων του '60, μέσα από τις αναθεωρημένες μορφές του μοντέρνου που ανανεώνουν, χωρίς να βεβηλώνουν, το όραμα μιας γενιάς αρχιτεκτόνων, κρατικών λειτουργών και επενδυτών που ήθελαν την Ελλάδα «μοντέρνα»!

Their main standard of reference, were the monoblock hotel designs brought over from American resorts on the Pacific (Acapulco) and spreading over the beaches of the Costa Brava and Costa del Sol. It would quickly become apparent even there, however, that they did not in fact meet the demands of an ever increasing flow of tourism that was looking for a new type of vacation, and so the big complexes "broke down" their volumes into smaller units which sought to become integrated with the natural surroundings.

In Greece a significant number of those hotels continued to implement modern architecture successfully, on a different scale, and to specifications that rendered Greek tourism internationally competitive. Among them we should mention two hotels of this type that were presented in the exposition of 20th century Greek architecture held in Frankfurt in 1999: PLM, now AKS hotel in Porto Heli (K. Fines, K. Papaioannou, 1971) and Kontokali Palace in Corfu (D. Koutsoudakis, V. Bogakos, 1968). Another special case may also be found in certain "autonomous tourist complexes" –geared mainly to high-income tourists looking for greater freedom of movement and the ability to be in touch with the environment– which due to the greater area of their plots, their being removed at some distance from the settlements in their vicinity, and, chiefly, due to the break down of their volume into individual buildings (wings, bungalows) reflect a diversity of architectural approaches, both at the design level, and at that of adapting to the existing environment, whether natural or built: Myrina Coast, (J. Empeyta, 1964 & Alex. Tombazis, 1971), Icaros Village in Crete (R. Huesler, 1970), and Lychnos Beach in Parga (Ch. Iakovidis, Gr. Mavromatis, 1969).

Along general lines, however, and within an escalating construction boom and a reckless exploitation of land, architecture was relegated to the background while indifference regarding integration within the landscape and the state of the environment reached a peak. The establishment of tourist facilities, either in monoblock buildings or complexes with their volumes broken down, of an indifferent, ho-hum «modern» architecture that had enjoyed such favor, brought about, as collateral damage, a demotion of the importance of traditional settlements and of their architectural identity.

The GNTO's initiative in 1975-1976 of declaring certain selected settlements as cultural heritage meriting protection (Cycladic islands, Pelion, Mani) and of using them as hospitality accommodation through the Program for Traditional Settlements and Rooms-to-Let realized the potential of abandoned building ca-

capacity for tourist exploitation, implementing thus at long last the proposals tabled a decade earlier by Ch. Sfaellos and I. Despotopoulos.

Sfaellos, in contrast to "tourist villages", i.e. large complexes of motels and bungalows, had proposed "real villages", which, due to their excellent situation, climate and interesting architectural and town planning forms, could potentially serve as points of attraction for foreign vacationers. "The role of tourism then is –without altering the genuineness of its form– to improve the living conditions within it and, at the same time, provide amenities to vacationers"²³.

Despotopoulos also proposed that, apart from the mixed complexes of bungalows and hotel units, there should be "tourist villages, mainly as extensions and supplements of existing villages". He admitted that the latter constituted the most difficult case, since a tourist village would be emerging from a "village" that wasn't touristic. "The reversal usually creates a false setting for a village, one that is stillborn from the start". Finally he proposed to the GNTO that it should make the most of "well-nigh abandoned old settlements on islands and elsewhere, abandoned monasteries, towers and castles"²⁴.

Be that as it may, time has shown this initiative as confirmation of the worst fears of I. Despotopoulos: it has degraded the modern within the collective memory and has turned the common feeling toward every sort of "revival", a far cry obviously from the authentic vernacular of each region. Thus arose all those neologisms in the architecture of tourism which, instead of utilising a reduction in scale as their main feature –that having been perhaps the sole negative element of the last phase of the modern–demonstrated in a most offensive manner how superficial was their interpretation of tradition and historical forms, not only with new constructions, but also with vulgar "renovations" of the heritage of the modern.

The attempts to "beautify" this heritage and integrate it into the Greek landscape were exhausted in a superficial and decorative use of certain spurious elements of traditional architecture, irrespective of their historical reference period, provenance or functionality.

Perhaps there is still room to reverse the influence of this pious and by-the-book revival of traditional settlements. So that it will not, once again, lead to a "sanctification"/standardization of tradition along with a further devaluation of the heritage of the modern –both at the level of form and at that of deployment/density in space–but rather to an equally exemplary modernization of the tourist facilities of the '60s, through revisited forms of the modern, which renew, without defiling, the vision of a generation of architects, government functionaries and investors who wanted a Greece that would be "modern"!

29

Χ. Ιακωβίδης, Γ. Μαυρομάτης,
Συγκρότημα Lychnos Beach,
Πάργα, 1969.
Ch. Iakovidis, G. Mavromatis,
Lychnos Beach Complex,
Parga, 1969.

1. Το κείμενο βασίζεται στην ομότιπλη έρευνα του γράφοντος με την υποστήριξη του ιδρύματος Ι. Φ. Κωστόπουλου (2009-11) και του ΥΠΠΟ (2011-14) και τις σχετικές με αυτό μέχρι σήμερα ανακοινώσεις και δημοσιεύσεις.
2. Μ. Νικολακάκης, *Τουρισμός και Ελληνική κοινωνία 1945-1974*, Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2013, σ. 173.
3. Βλ. σχετικά Β. Κολώνας, «Ελληνική αρχιτεκτονική δημιουργία στη διάρκεια του Μεσοπολέμου», *Η Ελλάδα στον 20ο αιώνα, τόμος Β2 (1922-1940)*, επιμ. Χρ. Χατζιωσήφ, Βιβλιόγραμμα, Αθήνα 2003, σσ. 460-539.
4. Α. Βλάχος, *Τουριστική ανάπτυξη και Δημόσιες Πολιτικές στη Σύγχρονη Ελλάδα*, Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2013, σ. 214.
5. Α. Βλάχος, όπ.π., σ.434.
6. Συνέντευξη του γράφοντος με τον Απ. Δοξιάδη, αντιπρόεδρο του ΔΣ της Εταιρείας Ελληνικών Ξενοδοχείων Λάμψα ΑΕ.
7. Χ. Α. Σφαέλλος, «Αρχιτεκτονική και Τουρισμός», *Αρχιτεκτονική*, τχ. 1, 1957, σ.20.
8. Β. Κολώνας, «Από τα Ξενία στα τουριστικά χωριά. Από την αρχιτεκτονική στην πολεοδομία του Τουρισμού στην Ελλάδα (1950-1975)», Πρακτικά 5ης Επιστημονικής Συνάντησης Ελληνικού ΔΟΚΟΜΟΜΟ με θέμα *Η ελληνική πόλη και η πολεοδομία του Μοντέρνου Κινήματος*, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, ΑΠΘ, Ιούλιος 2010 (υπό έκδοση).
9. *Ο αρχιτέκτονας Άρης Κωνσταντινίδης*, Ημερολόγιο ΕΟΤ, Αθήνα, 2008 (κ.σ.).
10. *Ελευθερία*, 18/10/1960.
11. Α. Konstantinidis, "The Architecture of Xenia Hotels", *World Architecture* 3, New York 1966, σσ.145-146.
12. Α. Κωνσταντινίδης, «Αρχιτεκτονική και τουρισμός», *Αρχιτεκτονικά Θέματα* 1967, σ.111.
13. V. Scully, "The Athens Hilton: A study in Vandalism", *Architectural Forum*, Ιούλ.1963, σσ. 100-103.
14. Β. Κολώνας, «Η ελληνική πόλη και η αρχιτεκτονική στις ταινίες του ελληνικού κινηματογράφου του '50 και του '60», *Αρχιτέκτονες*, τχ. 35, Οκτ. 2002, σσ. 63-65. Το συγκεκριμένο απόσπασμα εντοπίστηκε και πρωτοσκολιάστηκε από τους Marc Gastine και Σούλα Δρακοπούλου στη ταινία τους: *Αθήνα, αναζητώντας τη χαμένη πόλη* (1993).
15. *Καθημερινή*, 5/6/1958.
16. *Εικόνες*, τ. 392, 1963, σσ. 15-16.
17. *Καθημερινή*, 30/9/1961.
18. *Ξενία*, Ιούλιος 1961, Αρ. 48 σ. 6.
19. *Επίσημο Λεύκωμα Διεθνούς Εκθέσεως Θεσσαλονίκης*, 1966.
20. Α. Αλεξανδρόπουλος, «Που πηγαίνει ο τουρισμός μας», *Ελευθερία*, 26/3/1966.
21. *Ελευθερία*, 26/3/1966.
22. «Ξενοδοχειακό συγκρότημα στην Ερμιονίδα. Εργαστήριο 66: Δ. Αντωνάκης και Σ. Αντωνάκη», *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, 8/1974, σελ. 158-165.
23. Καλοκάρδου-Κραντονέλλι Ρ., «Τουρισμός και Αρχιτεκτονική» στο Τσάρτας Π. (επιμ.) *Κοινωνικές επιπτώσεις του Τουρισμού στους νομούς Κέρκυρας και Λασιθίου*, ΕΚΚΕ/ΕΟΤ, Αθήνα, 1995, σσ. 233-270.
24. *Ελευθερία*, 26/3/1966.
25. *Ελευθερία*, 3/4/1966.
1. This paper is based on the author's research project of the same title, supported by the I. Ph. Costopoulos Foundation (2009-11) and the Ministry of Culture (2011-14), and also on announcements and publications related to it to date.
2. M. Nikolakakis, *Tourism and Greek Society 1945-1974*, Unpublished Doctoral Dissertation, Department of Sociology, University of Crete, 2013, p. 173.
3. See V. Colonas, "Greek architectural creation during the Interwar period", *Greece in the 20th century, volume B2 (1922-1940)*, (ed. Chr. Hadziiosif), Vivliorama, Athens 2003, pp. 460-539.
4. A. Vlachos, *Tourist Development and Public Policies in Contemporary Greece*, Unpublished Doctoral Dissertation, Department of History-Archaeology, National and Capodistrian University of Athens, 2013, p. 214.
5. A. Vlachos, op. cit., p. 434.
6. Author's interview with Ap. Doxiadis, VP of the BoD of the Lampsas Greek Hotels Corporation SA.
7. Ch. A. Sfaellos, "Architecture and Tourism", *Architektoniki*, No 1, 1957, p. 20.
8. V. Colonas, "From Xenia to Tourist Villages: From an Architecture to a Town Planning of Tourism in Greece (1950-1975)", Proceedings of the 5th Scholarly Meeting of the Greek DOCOMOMO on the topic of *The Greek City and the Town Planning of the Modern Movement*, Department of Architecture, Aristotle University of Thessaloniki, June 2010 (forthcoming).
9. *The architect Aris Konstantinidis*, GNTO Calendar, Athens, 2008 (w.p.).
10. *Eleftheria*, 18/10/1960.
11. A. Konstantinidis, "The Architecture of Xenia Hotels", *World Architecture* 3, New York 1966, pp.145-146.
12. A. Konstantinidis, "Architecture and Tourism", *Architecture in Greece* 1967, p. 111.
13. V. Scully, "The Athens Hilton: A study in Vandalism", *Architectural Forum*, Jul.1963, pp. 100-103.
14. V. Colonas, "The Greek city and architecture in the films of Greek cinema in the '50s and '60s", *Architektones*, No 35, Oct. 2002, pp. 63-65. The specific excerpt was identified and first commented on by Marc Gastine and Soula Drakopoulou in their film: *Athens: Looking for the Lost City* (1993).
15. *Kathimerini* 5/6/1958.
16. *Eikones*, τ.392, 1963, pp. 15-16.
17. *Kathimerini*, 30/9/1961.
18. *Xenia*, July 1961, No. 48 p. 6.
19. *Annual Album of the International Exposition of Thessaloniki*, 1966.
20. A. Alexandropoulos, "Where is our tourism headed for?", *Eleftheria*, 26.3.1966.
21. *Eleftheria*, 26/3/1966.
22. "Hotel complex in Hermionis. Atelier 66: D. Antonakakis and S. Antonakaki", *Architecture in Greece*, 8/1974, pp. 158-165.
23. Kalokardou-Krantonelli R., "Tourism and Architecture" in Tsartas P. (ed.) *Social Impact of Tourism in the Prefectures of Corfu and Lasithi*, NCSR/GNTO, Athens, 1995, pp. 233-270.
24. *Eleftheria*, 26/3/1966.
25. *Eleftheria*, 3/4/1966.